

BIDRAG TILL
SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

III) Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd.

LANDSHÖFDINGE-EMBETETS

UTI

E L F S B O R G S L Ä N

UNDERDÅNIGA BERÄTTELSE

FÖR ÅREN

1856—1860.

1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet.

Elfsborgs län, beläget emellan 57° 8' 48" och 59° 15' 45" nordlig bredd samt 4° 47' 40" och 6° 2' 12" vestlig längd från Stockholm, består af landskapet Dal och sydliga delen af Westergötland. Länets egentliga landvidd (andelen i Wenern således oberäknad) är 112,561 qvadratmil, hvaraf fast land och holmar 103,968 samt sjöar 8,593 qvadratmil. Dal innehåller 36,813 qvadratmil, deraf fast land och holmar 33,105 och sjöar 3,708.

Länet delas naturligen i Dalsland eller den norra delen samt Westgötadelen. I afseende å begge innehåller den berättelse, som är bifogad de af Topografiska Korpsen uppgjorde kartor öfver länet, så fullständiga *topografiska* uppgifter, att icke särdeles mycket dervid vore att tillägga; och då, i afseende å den *geologiska* beskaffenheten, på ansökning och med bidrag af Länets Hushållnings-sällskap, till följd af Kongl. Maj:ts närdiga befallning, undersökningar äro påbörjade efter den tiderymd denna berättelse omfattar, hvilka undersökningar ännu föga framskridit, anser Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, vid sådant förhållande, ej lämpligt att öfver länets allmänna beskaffenhet meddela den utförligare beskrifning, som eljest kunde vara ändamålsenlig.

Beträffande den *administrativa indelningen* består Dalsland af fem härader, delade i två fögderier, af hvilka det *norra*, till arealen 21,919 qvadratmil, omfattande Wedbo och Tössbo härader, hvilka tillika bilda en domsaga med ett tingslag för hvarje härad, utgöres af tre länsmansdistrikter, två i det förra och ett i det senare häradet, samt sex pastorater, nemligen: *Ed* bestående af socknen af samma namn med annexsocknarne Töftedal, Nössemark och Håbol, *Rölanda* med Gesäter såsom annex, *Steneby*, hvartill hörer Billingsfors bruks-

INLEDNING

TILL

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetat och utgivet af Statistiska centralbyrån – Stockholm, 1863-1912.

Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kungl. Maj:ts befallninghavande i Stockholms stad och i rikets 24 län avger underdåniga femårsberättelser av statistiskt innehåll.

Berättelserna består av två avdelningar.

Första avdelning består av följande rubriker:

- 1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet**
- 2. Innevånare**
- 3. Näringar**
- 4. Kommunikationsanstalter och varubyten**
- 5. Kameralförhållanden**
- 6. Politi.**

Andra avdelning är en tabellbilaga.

Statistiska centralbyrån samlar in och utger ett sammandrag för hela riket av samtliga femårsberättelsernas huvudsakliga innehåll.

Föregångare:

Kongl. maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1822-1851/55.

Innehållsförteckning.

	Sid.
Underdånig berättelse	1-33.
1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet.....	1.
2. Innevånare.....	5.
3. Näringar.....	8.
4. Kommunikations-anstalter och varubyten.....	17.
5. Kameralförhållanden.....	21.
Tab. Litt. A. Antalet minuterings- och utskänkingsställen samt afgifterne derfor.....	22.
Tab. Litt. B. Öfversigt öfver skiftesverkets tillstånd.....	23.
Tab. Litt. C. Influtne verkliga Statsbidrag samt restantier derå åren 1856-1860.....	23.
6. Politi.....	24.
Tab. Litt. D. Wenersborgs Stads-kassas inkomster och utgifter i medeltal åren 1856 med 1860.....	29.
Tab. Litt. E. Inkomster och utgifter i Borås stads kassor för år 1861	30.
Tab. Litt. F. Alingsås stads inkomster och utgifter år 1860.....	32.
Tab. Litt. G. Ulricehamns stads inkomster och utgifter år 1860.....	32.
Tab. Litt. H. Åmåls stads icke uttaxerade inkomster och utgifter år 1860.....	33.
Tabellbilagor	34-41.
Tab. N:o 1. Folkmängd.....	34.
Tab. N:o 2. Jordbruk.....	35.
Tab. N:o 3. Boskapsskötsel.....	35.
Tab. N:o 4. Skogshushållning.....	36.
Tab. N:o 5. Dödade rofdjur.....	37.
Tab. N:o 6. Af rofdjur dödade husdjur.....	37.
Tab. N:o 7. Bergverk, bruk, fabriker och manufakturinrättningar samt handtverkerier.....	38.
Tab. N:o 8. Allmänna vägar, gästgifverier och skjutsning, 1856-1860	39.
Tab. N:o 9. Sjöfart och handel år 1860.....	39.
Tab. N:o 10. Hemman och jordlägenheter å landet, tomter och jordar i städerne m. m. år 1860.....	40.
Tab. N:o 11. Laga skiften m. m. åren 1856-1860.....	40.
Tab. N:o 12. Sparbanker.....	41.
Tab. N:o 13. Fattigvård.....	41.

BIDRAG TILL
SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

III) Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd.

LANDSHÖFDINGE-EMBETETS

UTI

E L F S B O R G S L Ä N

UNDERDÅNIGA BERÄTTELSE

FÖR ÅREN

1856—1860.

1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet.

Elfsborgs län, beläget emellan 57° 8' 48" och 59° 15' 45" nordlig bredd samt 4° 47' 40" och 6° 2' 12" vestlig längd från Stockholm, består af landskapet Dal och sydliga delen af Westergötland. Länets egentliga landvidd (andelen i Wenern således oberäknad) är 112,561 qvadratmil, hvaraf fast land och holmar 103,968 samt sjöar 8,593 qvadratmil. Dal innehåller 36,813 qvadratmil, deraf fast land och holmar 33,105 och sjöar 3,708.

Länet delas naturligen i Dalsland eller den norra delen samt Westgötadelen. I afseende å begge innehåller den berättelse, som är bifogad de af Topografiska Korpsen uppgjorde kartor öfver länet, så fullständiga *topografiska* uppgifter, att icke särdeles mycket dervid vore att tillägga; och då, i afseende å den *geologiska* beskaffenheten, på ansökning och med bidrag af Länets Hushållnings-sällskap, till följd af Kongl. Maj:ts närdiga befallning, undersökningar äro påbörjade efter den tiderymd denna berättelse omfattar, hvilka undersökningar ännu föga framskridit, anser Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, vid sådant förhållande, ej lämpligt att öfver länets allmänna beskaffenhet meddela den utförligare beskrifning, som eljest kunde vara ändamålsenlig.

Beträffande den *administrativa indelningen* består Dalsland af fem härader, delade i två fögderier, af hvilka det *norra*, till arealen 21,919 qvadratmil, omfattande Wedbo och Tössbo härader, hvilka tillika bilda en domsaga med ett tingslag för hvarje härad, utgöres af tre länsmansdistrikter, två i det förra och ett i det senare häradet, samt sex pastorater, nemligen: *Ed* bestående af socknen af samma namn med annexsocknarne Töftedal, Nössemark och Håbol, *Rölanda* med Gesäter såsom annex, *Steneby*, hvartill hörer Billingsfors bruks-

församling samt Ertmark, Ödsköld, Bäcke och Tisselskog, alla i Wedbo härad; samt i Tössbo, inom hvars område jemväl Åmåls stad är belägen: *Åmål*, innefattande staden samt en landsförsamling af samma namn, *Tössö* med Tydie och Åniskog samt *Edsleskog* med Mo och Fröskog, hvarjemte till detta pastorat hörer Laxarby socken af Wedbo härad. Det *södra* fögderiet af Dalsland åter, i areal 14,894 kvadratmil, består af tre härader, Sundal, Nordal och Walbo, likaledes utgörande en domsaga, med ett tingslag för hvarje härad, fem länsmansdistrikter, två i Sundal, två i Walbo och ett i Nordal, och sex pastorater, nemligen: i Sundal, *Bolstad* med Grinstad, Gestad och Erikstad såsom annexer, och *Frendefors* med Brålanda och Ryr; i Nordal, *Ör* med Gunnarsnäs, Dalskog, Skållerud, Holm och Jern; samt i Walbo, *Torp* med Ryr såsom annex, *Fergelanda* med Ödeborg såsom annex, och *Högsäter*, med Rennelanda, Råggerd, Lerdal och Jerbo såsom annexer.

I kyrkligt hänseende lyder Dal under Carlstads stift.

Vid femårsperiodens slut kvarstående högst besvärande *oregelbundenheter i den administrativa indelningen* inom denna del af länet äro: att Dalboredden 9½ mantal af Tössbo härad hörer i kyrkligt hänseende till Svanskogs socken, Kila pastorat, i Wermland; att Wårviks och Torrskogs socknar, den förra 13½, den senare 12½ mantal, af Wedbo härad, höra i kyrkligt hänseende till Blomskogs pastorat i Wermland; att hemmanen Bräckan ½, Brene ½, Ulfpassbo ½ och Gundbjörbyn 1 mantal, mantals och skattskrifvas inom Rölanda socken, men höra i kyrkligt hänseende till Råggerds socken, Högsäters pastorat, af Walbo härad; att hemmanen Ammeliden 1, Östra Fjella 1, Furuved Lilla ½, Hålebacka 1, Kjexbo ½, Liden 1, Lommelanda 1, Taroldsrud ½, Lund ½, Förängen ½, samt Hugeryr 1, Rud ½ och Åkerud 1 mantal, skattskrifvas inom Gesäters socken, men höra i kyrkligt hänseende, de förstnämnde till Lerdals och de tre sistnämnde till ofvanberörde Råggerds socken; att hemmanet Tveten ½ mantal, hörande till Ödskölds socken, ligger i Jerbo socken; att hemmanen Famned ½, Källsviken ½, Kläppenäs ½, Halängen 1, Liane ½, Tiåker 1, Sjöliane ½ och Kronoberg ½ mantal, mantals- och skattskrifvas inom Bäcke socken, Wedbo härad, men höra i kyrkligt hänseende till Dalskogs socken, Örs pastorat, Nordals härad; att hemmanen Södra Rån ½ och Wrene 1 mantal skattskrifvas inom Fergelanda socken, men höra i kyrkligt hänseende till Ödeborgs socken; att af Norra Traneberg 1 mantal, ½ mantal i kyrkligt hänseende höra till Gestads socken; samt att hemmanet Lågan eller Busken ½ mantal skrifves inom Erikstads socken, Sundals härad, men hör i kyrkligt hänseende till Örs socken, Nordals härad.

Länets Westgötadel åter består af 13 härader, indelade i 4 fögderier, af hvilka *Wäne fögderi*, inom hvilket Wenersborgs stad är belägen, omfattar Wäne härad med 3 länsmansdistrikter, Bjerke 1, Flundre 1, Ale 1 och Wedtle 1 sådant distrikt; *Kullings fögderi*, inneslutande Alingsås stad, utgöres af Kullings härad 1, Ås 1 och Gäseneds 1 länsmansdistrikt; *Marks fögderi*, omfattande Wedens härad, inom hvilket Borås stad är belägen, 1 länsmansdistrikt, Marks härad med 3, och Bollebygds härad 1 sådant distrikt; samt *Kinds fögderi*, bestående af Kinds härad, fördeladt i 3, och Redvägs härad, omslutande Ulricehamns stad, jemväl fördeladt i 2 länsmansdistrikt.

I judicielt hänseende utgör hvarje af berörde härad ett tingslag, af hvilka Wäne, Flundre och Bjerke äro sammanförde till en domsaga; Kullings, Ale och Wedtle till en, Kinds och Redvägs till en, samt för närvarande Ås och Gäseneds till en, Marks, Bollebygds och Wedens härad åter till en domsaga; skolande likväl, enligt Kongl. Maj:ts nådiga beslut, vid innehafvarens af sistnämnde domsaga afgang Wedens härad derifrån afskiljas samt med Ås och Gäseneds härader förenas till en domsaga.

I kyrkligt hänseende består *Wäne fögderi* af 31 socknar, indelade, sedan Trollhättan med derintill belägne 3½ hemman år 1855 blifvit skildt från Gärdhems socken af Tunhems pastorat, i 9 pastorater, nemligen i Wäne härad: Wassända, Naglums och Ryrs socknar förenade med *Wenersborgs stad* till ett pastorat; och derjemte: *Tunhems pastorat* med socknen af samma namn jemte Bjerke, Åsaka och Gärdhems socknar; samt *Trollhättans pastorat*, bestående af platsen af samma namn jemte ofvanberörde 3½ hemman; i Bjerke härad: *Mellby* med socknen af samma namn samt Geneved, Erska, Magra och Lagmansered; i Flundre härad: *Rom-*

meled med socknen af samma namn samt Fors, Uphärad, Fuxerna och Åsbräcka såsom annexer; i Wedtle härad: *Lundby* af socknen med samma namn, samt Skallsjö, Lerum, Angered och Bergjum; samt i Ale härad: *Starrkärr* med Kilanda och Nödinge såsom annexer; *Östad* bestående af blott denna socken; samt *Skepplanda*, bestående för närvarande af socknen med samma namn samt Hålanda, Sköfde, S:t Peders och Tunge socknar såsom annexer. Sistnämnde pastorats fördelning är likväl af Kongl. Maj:t beslutad, utan att sättet för densamma ännu blifvit bestämdt.

Kullings fögderi består af 62 socknar, af hvilka 58 äro indelade i följande 13 pastorater, nemligen: i Kullings härad: *Herrijunga* med annexsocknarne Tarsled, Remmene, Fölene och Eggvena; *Allgustorp* med annexsocknarne Sköfde, Härene, Tuneberg, Brättensby och Landa; *Hool*, med annexsocknarne Siene och Horla; *Lena* med Bergstena, Fullestad och Långared såsom annexer; samt *Alingsås* med staden och socknen af samma namn samt Rödene, Bålinge, Ödenäs och Hemsjö såsom annexer; i Gäseneds härad: *Björke* med Wesene, Grude, Hjellby och Hudene såsom annexer; *Skölfvened* med annexsocknarne Säm, Hof och Källunga; *Eriksberg* med Bråddarp och Mjelldrunga såsom annexer; *Odh* med Öra, Alboga och Molla såsom annexer; och *Norunga* med annexsocknarne Ljur, Ornunga, Qvinnestad, Asklanda och Norska skogsbygds socknar, den sistnämnde i Kullings härad; i Ås härad: *Rångedala* med annexsocknarne Toarp, Espered, Tärby och Hvarnum; *Wing* med Härna, Fenneslunda och Grofvared såsom annexer; samt *Hällstad* med annexsocknarne Murum, Møne och Wånga; hvaremot Hellestads socken tillhör Floby och Kärråkra socken Börstigs pastorat af Skaraborgs län, samt Brämhults socken Borås, och Gingrids socken Fristads pastorat af Wedens härad.

Marks fögderi består af 34 socknar, indelade, sedan Fristads och Borgstena socknar blifvit skiljda från *Borås pastorat* och med ofvannämnde Gingrids socken utgöra ett pastorat, i 11 pastorater, nemligen i Wedens härad: *Borås pastorat*, innefattande, jemte staden af samma namn, Torpa och ofvannämnde Brämhults socken; *Fristads* med Borgstena och Gingrid; samt *Bredareds* med Tämta, Wånga och Sandhult jemte Hedareds kapell; i Marks härad: *Seglora* med annexsocknarne Fritsla, Kinnarumma och Skephult; *Örby* med Kinna socken såsom annex; *Torestorp* med annexsocknarne Öxabäck och Ellekulla; *Kongsäter* med Gunnarsjö, Grimmared och Carl Gustaf såsom annexer; *Istorp* med annexsocknarne Öxnevalla och Horred; *Sättila* med Hyssna; *Berghem* med Hajom; *Surteby* med Kattunga, Foutskäl och Tostared; samt i Bollebygds härad: *Bollebygd* med Björketorp och Töllesjö såsom annexer.

Kinds fögderi omfattar 53 socknar, indelade i 13 pastorater: *Kalf* med Mårdaklef, Håksvik och Frölunda såsom annexer; *Tranemo* med Måssebo, Ambjörnarp och Sjötofta; *Mjöbäck* med Elfsered och Holtsljunga; *Svenljunga* med Ullasjö, Örsås, Refvesjö och Redslared; *Sexdräga* med Ljushult, Roasjö och Hillared; *Långhem* med Dannicke, Åsarp och Månstad; *Gällstad* med Säm, Grönahög, Finnekumla, Tverred och Marbäck; *Dalstorp* med Hulared, Ölsremma, Ljungsarp och Nittorp, alla i Kinds härad; samt: *Åsarp* med Kölabby, Solberga och Smula; *Böne* med Knätte, Liared, Kylingared och Fiflered; *Bottnaryd* med Bjurbäcks kapell; *Blidsberg* med Dalum och Humla; *Ulricehamn*, innefattande staden af samma namn samt Timmelhed, Brunn och Wist; och *Hössna* med Gullared och Strängsered, i Redvägs härad.

Af nämnde pastorater höra de, som äro belägne inom Wåne, Bjerke, Kullings, Ås, Gäseneds, Wedens och Redvägs härader till Skara, men de, som ligga inom Flundre, Ale, Wedtle, Marks, Bollebygds och Kinds härader till Göteborgs stift.

Qvarstående *oregelbundenheter i administrativt hänseende* äro: att Berget eller Långedalen $\frac{1}{2}$ mantal samt utjordarne Stora Trohult, Grålagg och Qvarnbacken, alla belägna på Hunneberg, höra i kyrkligt hänseende till Tunhems socken och under Wåne tingslag, men skattskrifvas inom Åse härad af Skaraborgs län; att hemmanet Grönaberget $\frac{1}{2}$ mantal hörer i kyrkligt hänseende till Mellby, men upptages i jordeboken inom Erska socken; att hemmanet Hulkås $\frac{1}{2}$ mantal hörer i kyrkligt hänseende till Erska, men upptages i jordeboken inom

Lagmansereds socken; att till Nödinge socken höra i kyrkligt hänseende hemmanen Surte 1 och Skårdal 7 mantal af Kongelfs socken, Göteborgs och Bohus län; att af Östads socken 20 $\frac{1}{8}$ mantal ligga inom Ale härad och 5 $\frac{1}{2}$ mantal inom Kullings härad; att hemmanen Liden $\frac{1}{2}$ och Svickareboden $\frac{1}{2}$ mantal skattskrifvas inom Sköfde socken, Kullings härad, men höra i kyrkligt hänseende till Magra socken, Bjerke härad; att hemmanen Brobacka $\frac{1}{2}$, Bråta $\frac{1}{2}$, Hjellnäs 2, Hvalebråta $\frac{1}{2}$, Ormenebo eller Ödegärde $\frac{1}{2}$, Ramnegärde $\frac{1}{2}$, Waregårde $\frac{1}{2}$, Ålanda 1, Österäng $\frac{1}{2}$ och Björkenäs $\frac{1}{2}$ mantal samt Bratthall $\frac{1}{2}$ mantal med lägenheten Qvarntorpet, skattskrifvas inom Långareds socken, men höra i kyrkligt hänseende till Östads socken, med undantag af Bratthall och Qvarntorpet, hvilka höra till Magra socken i Bjerke härad; att hemmanen Fjellåsen $\frac{1}{2}$ och Ekåsaryd $\frac{1}{2}$ mantal skattskrifvas inom Alingsås socken, ehuru det förstnämnda är beläget inom Bälinge socken och det senare i kyrkligt hänseende hör till denna socken; att af Ljungby höra 1 $\frac{1}{2}$ mantal till Grude och $\frac{1}{2}$ mantal till Hofs socken; att af Wimle by höra 3 mantal till Skölfvened och $\frac{3}{8}$ mantal till Säms socken; att Elgarås 1 mantal skattskrifves inom Molla socken, men hör till kyrkligt hänseende till Borgstena socken, Fristads pastorat, i Wedens härad; att Hindared 1 mantal skattskrifves inom Ornunga socken, men hör till kyrkligt hänseende till Tänta socken, Bredareds pastorat, i Wedens härad; att af Hvarnums socken det så kallade »Handbolaget», 3 $\frac{1}{2}$ mantal, i kyrkligt hänseende höra till Tverreds socken, Gällstads pastorat; att af Kärråkra socken 6 $\frac{1}{2}$ mantal, eller Döfve by, i kyrkligt hänseende höra till Börstigs socken, samt återstående delen 11 $\frac{3}{8}$ mantal är annex till Börstigs pastorat, i Skaraborgs län, hvaremot 2 mantal af Börstigs socken höra till Redvägs härad; att Bossnäs, 1 $\frac{1}{2}$ mantal, skattskrifves inom Seglora socken, Marks härad, men hör till kyrkligt hänseende till Torpa socken, Wedens härad; att Mellby, 2 mantal, skattskrifves inom Berghems socken, men hör till kyrkligt hänseende till Hajoms socken; att lägenheten Rörshult, skattskrifven i Borgstena, tillhör Fristads socken; att till Åsarps socken höra i kyrkligt hänseende 4 mantal Hög och $\frac{1}{2}$ mantal Holmestorp samt lägenheten Hjertäckra, som skattskrifvas inom Frökinds härad af Skaraborgs län; att Dalbohemmet, $\frac{1}{2}$ mantal, skattskrifves inom Solberga, men hör till kyrkligt hänseende till Kölaby socken; att hemmanen Hjelmshögen 1, Kålbrandstorp 1, Smårör $\frac{1}{2}$ och Bredened 5 $\frac{1}{2}$ mantal med Bredeneds qvarn, som skattskrifvas uti Frökinds härad af Skaraborgs län, höra i kyrkligt hänseende till Smula socken i Redvägs härad, hvaremot Stockslunda 1, Öja 2 och Åkerholmen 1 mantal skattskrifvas inom Smula socken, men höra i kyrkligt hänseende till Åsaka socken af Skaraborgs län; att Rönåsen, $\frac{1}{2}$ mantal, skattskrifves inom Liareds, men hör till kyrkligt hänseende till Knätte socken; att till Kylingareds socken höra i kyrkligt hänseende 4 mantal, hvilka i jordeboken upptagas inom Wartofta härad af Skaraborgs län, hvaremot Källeryd $\frac{1}{2}$ och Stufveryd $\frac{3}{8}$ mantal skattskrifvas inom Kylingareds socken, ehuru de i kyrkligt hänseende höra till Fiflereds socken; att af Bottnaryds socken hör till kyrkligt hänseende Humlered storegården $\frac{1}{2}$ mantal till Hössna pastorat i Redvägs härad samt återstående 5 $\frac{1}{2}$ mantal till Bottnaryds pastorat i Jönköpings län; att af Bjurbäcks kapellförsamling inom Elfsborgs län belägne 2 $\frac{3}{8}$ mantal tillhöra Bottnaryds pastorat såsom annex; att inom Börstigs socken af Elfsborgs län skattskrifvas Kringlarp, 2 mantal, och Kila eller Kulla, $\frac{1}{8}$ mantal, ehuru de i kyrkligt hänseende tillhöra, det förra Börstigs socken i Skaraborgs län och det senare Kölaby socken i Redvägs härad; att Lursten $\frac{1}{2}$ och Nyckelgårde $\frac{1}{2}$ mantal skattskrifvas inom Timmelheds socken, men höra i kyrkligt hänseende, det förra till Hällstads och det senare till Möne socken, Ås härad; att Ekängen $\frac{3}{8}$ och Hult $\frac{1}{2}$ mantal skattskrifvas inom Mårdaklefs socken, men höra i kyrkligt hänseende till Gunnarps socken i Hallands län; att Bönabo $\frac{1}{2}$ mantal skattskrifves inom Mossebo socken, men hör till kyrkligt hänseende till Hestra socken, Stengårdshults pastorat, af Jönköpings län; att den så kallade Skänklingen, 5 $\frac{1}{2}$ mantal, skattskrifves inom Holtsljunga socken, men hör till kyrkligt hänseende till Oxabäcks socken af Marks härad; att Passarp med Påryd, $\frac{1}{2}$ mantal, skattskrifves inom Örsås socken, men hör till kyrkligt hänseende till Håksviks socken; att Spättholmen, $\frac{1}{2}$ mantal, skattskrifves inom Hillareds socken, men hör till kyrkligt hänseende till Dannicke socken; att Sjörrred, $\frac{3}{8}$ mantal, tillhörande Månstads socken, ligger uti angränsande Åsarps socken; samt att hemmanen Brunabo $\frac{1}{2}$, Lilla Bråten $\frac{1}{2}$, Fällegärde $\frac{1}{2}$

och Kärr $\frac{1}{4}$ mantal skattskrifvas inom Ölsremna socken, men höra i kyrkligt hänseende till Unnaryds socken, Stengårdshults pastorat, af Jönköpings län.

För undanrödjande af dessa oregelbundenheter har, i följd af nådigt Cirkulär den 26 Juli 1856, Länsstyrelsen afgifvit det underdåniga förslag att på en gång efter den nuvarande ecklesiastika indelningen verkställa regleringen; men Kongl. Maj:t har, enligt Chefens för Civil-Departementet Cirkulär den 26 Mars 1859, funnit frågan om en allmän och samtidig omreglering af berörde förhållanden böra förfalla; varande i afseende på densammas tillvägbringande efter hand, de i sistnämnde cirkulär föreskrifne förberedande åtgärder vidtagne; men någon frivillig, af menighet i sådant hänseende beroende, öfverenskommelse har icke blifvit träffad eller anmäld.

2. Innevånare.

Enligt bifogade tabell N:o 1, har *folkmängden*, som vid slutet af år 1855 enligt mantalslängden utgjorde 253,973, numera stigit till 268,982. Enligt husförhörslängderna utgör antalet 269,322. Denna olikhet förklaras derigenom, att några barn och minderåriga, hvarå uppgifterna ej fordra närmare granskning, kunnat blifva af uraktlåtenhet eller glömska utelemnade ur förteckningarne öfver folkantalet inom byar, kvarter eller hushåll, till en del också genom flyttningar eller tvekan hos mantalsskrifnings-förrättaren om rätta mantals-skrifningsorten. Tab. N:o 1.

Folkökningen har varit störst inom de begge fögderierne å Dalsland, hvartill den otvetydiga orsaken är att finna i den ökade välmåga, som blef en följd af de under första hälften af perioden inträffade för landtmannen gynnsamma konjunkurer, hvaraf innevånarne i dessa fögderier, bland hvilka det södra är spanmålsproducerande och det norra skogbärande, drogo synnerlig fördel. Vål hafva under åren 1857 och 1859 felslagna skördar i södra fögderiet något nedsatt denna välmåga, men den lyftning, som den goda tiden gaf, den vana vid ett bättre lefnadssätt, som deraf blef en följd, och den omsorgsfullare vård, som gifvits åt det uppväxande släktet, har verkat fördelaktigt på befolkningen, som visserligen af de goda konjunkturena lät hänföra sig till djerfva spekulationer, hvilka under missväxtåren tryckt hårdt, men några goda skördar skola utan tvifvel återställa välståndet. Detta visade sig redan 1860, som för Dalsland var ett särdeles gynnsamt år.

Inom Wäne fögderi, der välstånd i allmänhet råder hos allmogen, hafva de gynnsamma konjunkturena ej haft en så omedelbar inverkan, och folkökningen här är också jemförelsevis mindre än på Dalsland.

I Kullings fögderi, der, särdeles inom Kullings och Gäseneds härader, potatesodling och husbehofsbränning bedrifvits i större skala, har genom den förändrade bränvinslagstiftningen en del af befolkningen försatts i stort trångmål. En mängd öfverträdelser af denna författning hafva också här måst beifras, men i öfrigt har inom befolkningen, som visat en jemn tillväxt, ej förmärkts synnerlig osedlighet. En mager och stembunden jordmån lemnar åt denna befolkning, som i mindre mån än i återstående härader af länet sysselsätter sig med binäringar, en knapp bergning; men sedan laga skiften numera öfvergått nästan hela distriktet, arbetas med ifver på stenbrytning och jordens uppodling, hvilket i förening med de här, dels redan verkställda, dels under anläggning varande jernvägar, samt den af Kongl. Maj:t i nåder beslutade skogsplantering å de inom dessa härader belägna Svältorna, genom det föredöme som sålunda lemnas enskilde, utan tvifvel skall verka till upphjelpande af denna för närvarande minst väl lottade del af länet.

Inom Ås härad, der gårdfarihandeln och väfnadsindustrien utgör en väsentlig binäring, är tillståndet bättre.

I Marks och Kinds fögderier, der, särdeles inom häraderne af samma namn, dessa binäringar hafva sitt hufvudsäte, har folkökningen jemt fortgått, med undantag, hvad sistnämnde fögderi angår, för året 1857, såsom orsak hvartill uppgifves, dels en stor mängd familjers *utflyttning* till Amerika, dels 1856 års helt och hållet felslagna skörd af potates, den fattigare allmogens hufvudsakliga födoämne. Bland de härader, hvaraf

dessa fögderier utgöras, är Marks, särdeles med afseende å arealen af den bärande jorden, starkt bebodt af en befolkning, som lefver till största delen af väfnadsindustrien, idkad dels vid de flera i orten anlagda fabriker, dels i hemmen med förlag af vissa så kallade förläggare, hvilka till bearbetning utlemna garn och emottaga väfnaderne tillverkade, för att sedermera vidare appretera dem, som erfordra sådant, samt afsätta dem till de gårdfarihandlande, hvilka åter hufvudsakligen äro boende i Kinds, Redvägs och Ås härader, hvarest jemväl tillverkas betydligt väfnader, samt städerna Borås och Ulricehamn. Den sydvestra intill Halland gränsande delen af Mark är likväl till följd af en jmförelsevis bättre jordmån mera egnad åt åkerbruk, som också der, likasom öfverhufvud inom hela denna ort, och särdeles af förläggarne, börjar idkas med mycken ifver och alldeles oerhörda kostnader, till följd af markens ytterst stenbundna beskaffenhet. Oaktadt denna tät, hufvudsakligen industriidkande befolkning, hvilken i allmänhet, åtminstone i jmförelse med hvad från andra länder om en sådan erfares, utmärker sig för en efter tillgångarne lämpad snygghet, ordning och sedlighet, hafva under den tid denna berättelse omfattar, och inom hvilken faller den kris och tryckning, som menligt känts inom hela handelsverlden, förhållandena i denna ort varit bättre, än man kunnat vänta, hvartill orsaken torde vara att söka deri, att tillverkningen hufvudsakligen afser de arbetande klassernes behof, hvilka *måste* fyllas; samt att förläggarne, många till antalet, berömvärdt sökt att jemväl under den onda tiden uppehålla arbetet. Det är först efter periodens slut som de stegrade priserna och den minskade tillgången å bomull nödgat förläggarne att nedsätta tillverkningen, hvilket förorsakat trångmål och nöd bland de arbetande.

I Bollebygds härad, der skogsafverkning och forslande utgöra de hufvudsakliga näringarne jemte det inskränkta jordbruket, är folkkarakteren, i följd deraf, något rå, men större osedlighet finnes likväl ej.

Af befolkningen utgöres icke allenast den allra största delen, men äfven en jmförelsevis större del än sannolikt inom Rikets flesta län, af allmoge, bland hvilken många genom företrädesvis industriell företagsamhet bringat sig upp till välstånd och en del jemväl till betydlig förmögenhet. Alla de så kallade förläggarne inom de väfnadsidkande distrikterna och jemväl flera bland fabriksidkare tillhöra denna klass och hafva nästan utan undantag sjelfve förvärfvat sin förmögenhet. Af större jordpossessioner finnas inom länet ytterst få. En allmän bildning är temligen allmänt spridd, jmförelsevis likväl mindre i länets sydligaste och nordligare delar såsom mera aflägsna från alla kommunikationer. Företagsamhet och en liflig spekulationsanda äro, särdeles i de industriidkande distrikterna, allmänt rådande.

Byggnadssättet utvisar en tilltagande smak för ordning och ett prydligare skick, och ehuru timmer i allmänhet dertill användes, har på ett och annat ställe stenbyggnader, särdeles till uthus, blifvit uppförda.

I fråga om lefnadssättet klagas från länets olika delar öfver en, särdeles under de senare åren, hastigt spridd benägenhet för *lyx* och ett *öfverflöd*, som icke står i förhållande till de genom betydligt förhöjda arbetslöner ökade, men likväl otillräckliga tillgångarne. Man anser inom orten den samtidigt härmed förändrade tull-lagstiftningen vara orsaken till denna, i jmförelse med fordna enklare vanor märkbara benägenhet för öfverflöd, hvartill likväl torde hafva bidragit de under åren 1854—1856 inträffade, för landet gynnsamma konjunkturer, hvarigenom penningetillgången hastigt ökades.

Fyllerilasten är, om man afser allmogen i deras hem, synbarligen i aftagande. Utskänknings- och utminuteringsställen finnas, efter hvad i det följande skall anföras, på landet ytterst få. Den tillåtna bränvinshandeln har också minskats, ehuru bland idkarne af landthandel de finnas, som fortfarande på otillåtligt sätt sprida rusgifvande drycker och, trotsande polismaktens alla bemödanden, till kringgående af lagstiftningen finna utvägar, som domaremakten anser af lagen oåtkomliga. En del af dessa landthandlande, ibland hvilka helt och hållet saknas den korps-anda, som i viss mån tillbakahåller en obehörig vinningslystnad hos köpmansklassen, anses i allmänhet icke fördelaktigt inverka på allmogen. Vid dess besök i städerna finner man äfven

fortfarande flere bland allmogen öfverlastade, och i de orter, som närmast omgifva städerna, är tillståndet således mindre tillfredsställande.

Beträffande *sedligheten* i öfrigt är tillståndet inom länet fortfarande godt, och den förändring i förhållandet till vissa andra län, som visar sig af Justitie-Statsministerns underdåniga berättelse öfver brottmålsstatistiken för åren 1857—1858, torde härleda sig af åtalet för öfverträdelser af den nya bränvinslagstiftningen. Åtskilliga gröfre förbrytelser äro begångna af personer från angränsande läns kustbefolkning, hvilka öfver Göta Elf ingå i länets sydligare del.

I afseende å *religionen* hafva otillräckliga kunskaper samt en bristfällig eller felaktig och kärlekslös undervisning i dess grundsanningar på åtskilliga ställen föranledt en brist, ett otillfredsställt andligt behof hos folket, som lemna spelrum för de kringvandrande, hvilka söka sprida sina meningar, vanligen villomeningar. Bland dessa må nämnas, utom de af den s. k. Fosterlands-stiftelsen utsända kolportörer, hvilka stundom röja en särdeles ringa bildning, *mormonismen*, som, ehuru antalet af dess anhängare inom länet är ringa, dock stundom lyckas att skörda några offer. Detta gäller dels Redvägs härad, hvarest ett samfund af dessa olycks-offer till ett antal af omkring 30 lärere finnas, dels trakten kring Wenersborg och Sundals härad, hvarest åtskilliga predikanter från Göteborg eller Hallands län lyckats bedraga ett lika antal, af hvilka några redan begifvit sig till Amerika. Presterskapet har med nit, men med olika framgång bemödat sig att återföra de vilseledde, och Kongl. Maj:ts Befallningshafvande har, der bedrägeri synbarligen varit driffjäder till uppträdandet, deremot begagnat lagliga medel. Antalet af anhängarne torde nu icke uppgå till mera än 15 à 20 personer, bland hvilka några ännu kunna räddas.

Inom Blidsbergs socken af Redvägs härad samt angränsande Ås härad äfvensom Frökinds, Wartofta och Mo härader af Skaraborgs och Jönköpings län, har uppstått *en sekt*, som synes närma sig *Qväkare*, bestående af omkring 150 personer och hvilka beredt sig en egen lokal för sina andaktsöfningar, men i afseende å hvilka, enär de ej gjort sig kända för oordning eller osedlighet, Kongl. Maj:ts Befallningshafvande ej hittills velat vidtaga någon åtgärd. I öfrigt visar sig flerstädes en benägenhet för *andaktsöfningar*, som, om de ledas af ett nitiskt och framförallt upplyst och insigtsfullt presterskap, lofvar allt godt; men anspråken på dessa egenskaper hos presterskapet stegras i samma mån, som de alltmera utbredda olika lärosatserne och en mindre grundlig bildning ger näring åt tviflet. Forskningens utsträckning jemväl till religiösa frågor kan ej mera hämmas. Hvarje bemödande af den offentliga magten att utestänga pröfningens ljus eller villomeningars irrbloss från dessa hittills för dem gömda schakter är fruktlöst, förökar lågan eller bidrager till explosion. Den pligt, som dervid åligger religionsläraren, stödd på en verklig upplysning och bildning, är att åt det andliga behovet gifva en god rigtning och utrota eller vederlägga vidskepelsen. Den hos allmogen ännu bibehållna aktningen för religionslärarens kall, der den förhöjes af en allmän aktning för hans person, ger stöd åt hans lärdomar, hans råd och hans varningar, och i denna ort, mera än måhända i många andra, der ett större antal bildade så kallade ståndspersoner inverka på allmogen, är dess moraliska och religiösa begrepp i väsentlig mån beroende af presterskapets upplysta nit och verksamhet för det goda. Härtill förutsättes likväl hos Presterskapet en bildning och en människokänedom, som hos en del deraf, med hänsigt till den vanlottade belägenhet, hvori denna del i ekonomiskt afseende befinner sig, knappt kan förväntas. Kongl. Maj:ts Befallningshafvande kan ej underlåta att i underdånighet fästa uppmärksamhet på vigten deraf, att, jemte befordrandet af den presterliga bildningen, Presterskapet dels öfvervakas, dels uppmuntras i sitt mödosamma och ansvarsfulla kall.

Ett *skyttegille* bildades 1860 inom Kinds härad. Sedermera, men efter den tid denna berättelse omfattar, äro *skarpskytteföreningar* bildade inom flera af länets städer och jemväl i vissa härader.

3. Näringar.

I få bland rikets län torde näringarne vara så mångfaldiga som inom Elfsborgs. Bland dessa böra i första rummet nämnas:

Tab. N:o 2. A) *Åkerbruk* och B) *Boskapsskötsel*. I Sundals, Nordals, Wäne, Bjerke, Flundre, den vestra delen af Kullings samt Ale och Wedtle härader, der, i allmänhet taladt, en bördigare jordmån gynnar *jordbruket*, är detta hufvudnäringen, nästan med uteslutande af öfriga, och likväl är i fråga om dess utveckling, åtminstone hvad angår allmogen på Dalsland, ganska mycket att önska. I Tössbo härad af nämnde landskap, der jordbruket jemväl är hufvudnäring, bedrifves det jemförelsevis bättre. I den öfriga delen af Kullings och Gäsneds härader, der marken är synnerligt stenbunden och jordmånen mindre god, hafva sedan laga skiften nästan öfverallt framgått, odlingar i senare tider raskt bedrifvits, och jordbruket betydligt framskridit. Likaså i Marks, Kinds och Redvägs härader, der särdeles i de båda förstnämnda de så kallade förläggarne och de gårdfarihandlande i detta afseende lemnat berömvärda föredömen, och hvad särskildt Mark angår, med tillhjälp af de mergellager, som finnas vid Wiska-åns stränder, fört jordbruket och, i sammanhang dermed, boskapsskötseln betydligt framåt. I den dalgång, som omgifver denna å och utgöres af Fritsla, Örby, Kinna, Berghems, Kattunga och Surteby socknar samt Istorps pastorat, är jordmånen också bördigare, och jordbruket har dels redan vunnit, dels loftar en vacker utveckling, hvartill i väsentlig mån bidragit sänkning af sjön Weselången, hvarigenom 2,000 tunnland blifvit sädesbärande. Den öfriga delen af Marks äfvensom Bollebygds, Kinds, Redvägs, Wedens och Ås härader äro bergbundna, och innevånarne måste således jemte jordbruket söka sin utkomst i binäringar. Till följd af de betydliga och med alldeles oerhörda kostnader för den oundgängliga stenbrytningen förenade odlingar, som i senare tider här skett, och de landvinningar, som gjorts genom sänkning af sjöar och mader, bland hvilka må nämnas Asunden i Kinds och Redvägs härad, hvarigenom vunnits 1,800 tunnland, Lenghems mader i Kinds härad, hvarigenom vunnits 264 tunnland, samt Åsarps mader i Redvägs härad, hvarigenom vunnits 2,000 tunnland jord, har spanmålsproduktionen äfven här stigit betydligt och i större proportion än folkmängden; så att behofvet af spanmål från andra orter, hvilket i senaste femårsberättelsen upptogs till omkring 90,000 tunnor, betydligt minskats. Detta behof uppskattas numera till omkring 40,000 tunnor, hvilket tillföres orten dels från Skaraborgs län, dels från Halland eller Göteborg.

I de orter, der åkerbruket är hufvudnäring, är ett *sjuårigt vaxelbruk* det allmänna och börjar småninngom uttränga ensädet, äfven der detsamma hittills varit allrådande. Med afseende å jordens, i jemförelse med andra orter, mindre starka beskaffenhet måste *gödning* flitigt användas, och till förökande af den efter kreaturen fallande spillning blandas densamma med dyjord, i skogstrakterne jemväl med sönderhackadt granis. Äfven kalk har i senare tider blifvit använd till jordens förbättrande.

Jordens behöriga *afdikning*, på Dal särdeles försummad, är bättre iakttagen inom de bördigare häraderna af Westgötadelen, hvarest å åtskilliga egendomar, liksom i Marks härad, af de så kallade förläggarne, underdikning jemväl är verkställd. Mera än genom odlingen har sädesproduktionen blifvit, och säkrare kan den äfven framgent blifva ökad medelst ett, så vidt lokala förhållanden medgifva, förbättradt bruk af den gamla jorden. Odlingar böra icke befrämjas annorlunda, än i samband med det redan stadgade jordbruket. De böra organiskt förstärka detta, men icke såsom skadliga utväxter förtära dess kraft.

Trädgårdsskötsel och *fruktodling* bedrifvas blott å större egendomar, äfvensom i granskapet af städerna; dock vill det synas, som om allmogen började inse vigten af fruktträdsplantering.

Odling af humla till afsalu idkas egentligen blott inom Dalskogs socken af Nordals härad, samt södra delen af Kinds härad.

Föremål för odling äro, af sädesslag, förnämligast råg och hafre, i mindre mån korn, hvete och arter. Odlingen af råg och vid större jordbruk äfven hvete har likväl i väsentlig mån tilltagit, men hafre är bland

allmogen fortfarande hufvudsädet. Jemte den allmännast förekommande så kallade Larmsmässerågen, odlas efter potatessäde ett slags senråg, som likväl anses mindre gifvande. Äfven vårråg och vårhvete användas, ehuru i mindre skala. I de delar af länet, som angränsa Göta elf, odlas mera arter samt bönor, mindre hafre. Lin trifves öfver allt inom länet, men odlingen deraf har, till följd af den stigande förbrukningen af bomull, betydligt aftagit. Inom Wåne och Marks fögderier, i södra delen af hvilket senare drällsväfnader tillverkas till afsalu, förekommer likväl odlingen af denna växt till icke obetydlig myckenhet.

Spanmålspriserna hafva, ehuru, med afseende å länets vidd, betydligt omvexlande inom de särskilda orterna, i medeltal utgjort: uti Wenersborgs, Alingsås och Åmåls städer med angränsande och närbelägne härad: för Hvete 20 R:dr, Råg 15 R:dr, Korn 11 R:dr, Blandsäd, $\frac{1}{3}$ Råg och $\frac{2}{3}$ Hafre, 9 R:dr 67 öre, Hafre 7 R:dr, Arter 16 R:dr, samt för Borås och Ulricehamns städer med grannskap: för Hvete 22 R:dr, Råg 16 R:dr, Korn 12 å 13 R:dr, Blandsäd 10 R:dr, Hafre 7 R:dr, Arter 16 R:dr.

Af *rotfrukter* hafva af dem, som befitta sig om ett mera utveckladt jordbruk, jemte potatis, som förekommer allmänt och i den södra delen af länet till stor mängd, jemväl odlats rofvor och hvita morötter; men detta har ej ännu mera allmänt spridt sig bland allmogen, som fortfarande åsidosätter kreaturens ändamålsenligare utfodring. *Hötillgången* är också i allmänhet otillräcklig.

Till följd häraf har *Boskapsskötseln* bland allmogen ej ännu uppnått någon högre utveckling, och Tab. No 3. oaktadt de föredömen, som lemnats af åtskilliga större jordägare, samt ehuru ett ganska betydligt antal *mejerier* efter förbättrade metoder äro inom länet anlagde, till exempel vid Qvantensburg, Hede, Gräfsnäs, Haneström, Alfhem, Kilanda, Öjared, Floda, Almekärr, Aspenäs, Hulan, Lerjeholm, Steken, Bosered, Gunnaryd, Tolered, Nolhaga, Wårgårda, Torpa, Finneby med flere, så återstår i fråga om tillgodogörande af ladugårdens alster mycket att önska.

Någon *afsättning* i större skala af kreatur på Göteborg, provinsens förnämsta konsumtionsort, har icke uppstått, om man undantager från vissa större egendomar. Ladugårdsprodukter åter afyttras dit, icke allmännast från berörde mejerier, utan inom dit angränsande delarne af länet äfven af allmogen, ehuru icke till den grad, som man kunde förvänta. För den del af länet, som omgifver Borås, utgör åter denna stad en god afsättningsort för ladugårdsprodukter, hvilka till en del äfven ditföras från Skaraborgs län. Enahanda är förhållandet med Wenersborg. Jemväl å Svenljunga kreatursmarknad afyttras en del slagtkreatur till andra orter; men en stor del af de kreatur, som der försäljas, ditföres från andra håll. Från Dalsland åter afyttras kreatur till Norge, likväl ej i större skala.

Ehuru således ladugården och boskapsskötseln lemna något öfverskott utöfver ortens egen förbrukning, motsvarar detta icke på långt när hvad länets utsträckning och för boskapsskötseln gynnande förhållanden lofva. Åtgärder äro ock vidtagne till förbättrande af *kreatursracerne*, af hvilka, hvad först angår hornboskapen, förut endast funnits en förbättrad, införskrifven genom Alströmer, och hvilken ännu finnes på Kobergs säteri. Jemte det Staten tillhöriga, å Gräfsnäs förlagda *Stamholländeri*, äro nemligen, dels genom Länets Norra Hushållnings-Sällskaps försorg, i denna del af länet inrättade *tre Stamholländerier* af Ayrshirerace, dels i södra delen af länet, af ett i sådant ändamål bildadt bolag, ordnadt ett *Holländeri* af samma race och ännu ett under anordning; hvarförutom genom flera inköpta och utsatta tjurar af denna race spridandet deraf befordrats. Redan före förläggandet af Statens holländeri till Gräfsnäs, var den der varande betydliga boskapshjord genom korsning med Ayrshiredjur förbättrad, och på Baldersnäs å Dalsland är genom korsning med införskrifna djur af korthornsrace boskapen derstädes förädlad.

Till förbättrande af den i orten varande hästrace, hvilken, med undantag måhända för norra delen af Dalsland, icke är särdeles utmärkt, användas dels de från Kronans stuterier utgångne, för norra delen af länet

i Wenersborgs stad och å Nollhaga, samt för södra delen i Borås stad och å Silarp, af Redvägs härad, *utställda hingstar*, samt dels sådane som af Norra Hushållnings-Sällskapet blifvit inköpta.

Jemväl för svin- och fårafvelns förbättrande hafva afvelsdjur genom Hushållnings-Sällskapets försorg blifvit införskrifne. Å Nollhaga finnes ett *schäferi* af adlare får.

Handelspriserna å kreatur, som i början af perioden stegrades, hafva åter nedgått och utgöra: för goda hästar 150 å 250 R:dr; för tjurar och oxar om 12 kvarter, 100 å 150; för kor 60 å 100 R:dr R:mt; för ladugårdsprodukter: smör från 36 till 60 öre per skålpund med afseende å olika årstider; för skummjölkost 16 å 30 öre per skålpund; och för ägg 50 å 70 öre per tjog.

Jemte de af länets två Hushållnings-Sällskap vidtagne åtgärder för förbättrande af kreatursracerne, hafva Hushållnings-Sällskapen nitiskt verkat för bibringandet af insigt i och uppmuntrande af ett bättre och ändamålsenligare åkerbruk och boskapsskötsel äfvensom skogshushållning och binäringar, genom föranstaltande af allmänna *expositioner*, och utdelande af *premier* för jordbruksalster, åkerbruksredskap och alster af fabriker eller husflit. Inom begge Sällskapen äro *filialafdelningar* stiftade, hvilka i väsentlig mån underlätta Sällskapens bemödanden.

En lägre *landtbruksskola* med understöd af statsmedel är inrättad å egendomen Dagsholm å Dalsland, stående under tillsyn af Norra Hushållnings-Sällskapets Förvaltnings-Utskott och flitigt besökt af ynglingar från länet. Af enskild person är jemväl inom Liareds socken af Redvägs härad inrättad en *mindre landtbruksskola*, der dock endast ett mindre antal af sökande lärlingar kunnat antagas. Behovvet af en sådan anstalt för denna del af länet, der jordbruket med dess binäringar har helt annan karakter än i öfriga delar, och hvarom Kongl. Maj:ts Befallningshafvande gjort underdånig hemställan, vitsordas häraf.

Brännvinsbränning idkas på Dalsland numera endast i ett större bränneri, men i länets Westgötadel i flera sådane. Den är genom den afsättning af potatis, som den bereder, af icke ringa vigt för orten. Spanmål åter förbrukas dertill icke i stor mängd.

Tillgången på *arbetare* för jordbruket torde i allmänhet motsvara behovvet. Från Dalsland utvandra årligen arbetare till stort antal till Norge, hvarifrån de stundom först efter flera års förlopp återvända, utan att likväl derifrån hemföra någon betydligare behållning. Å de större egendomarne bedrifves arbetet genom jordtorpare, i öfrigt genom tjenare i husbondens bröd, mindre genom statfolk och med biträde af backstugusittare.

Arbetsslönerna hafva i allmänhet utgjort: för mansdagsverken 67 å 75 öre under vintermånaderne samt 1 R:dr å 1 R:dr 25 öre under sommaren, och för qvinsdagsverken 42 öre vintertiden och 67 öre sommartiden. Arbetsslönerna äro i allmänhet högre på Dalsland, uppgående der ända till 1 R:dr 50 öre för mansdagsverken och 75 öre för qvinsdagsverken, sommartiden.

Understöd af allmänna medel har, med anledning af på hvarandra följande hagelskada och missväxt under åren 1857 och 1859, beviljats åtskilliga socknar af Dalsland, till ett sammanräknadt belopp af 186,100 R:dr R:mt.

Jordens inhägnande genom *stängsel* har på slättbygden af länet något förminskats. Härtill har i väsentlig mån bidragit, jemte dyrheten på stängselvirke, Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes åtgärd, att anbefalla borttagande af grindar öfver allmänna vägar å alla ställen, der särskilda orsaker ej kunnat anföras för deras bibehållande, hvilken åtgärd, på vissa ställen öfverklagad, likväl flerstädes vunnit bifall, sedan erfarenhet vunnits, att mindre ofred af kreatur åstadkommes än då grindarne, som ofta af vägfärande lemnades öppna, kvarstodo. I skogsbygden bibehålles mera allmänt stängsel, hvartill ganska allmänt användas stennurar.

Tab. No 4. C) *Skogshushållning*. De inom länet belägna för Kongl. Maj:ts och Kronans räkning förvaltade skogar äro:

1) Kronoparken *Halle och Hunneberg* 12,729 tunnland, hvarutaf likväl en del är belägen inom Skaraborgs län. Skogshushållningen har bedrifvits efter fastställd traktuggnings-indelning sedan år 1831. Sänk-

ningen af sjön Eldmörjan å Hunneberg är under den tid berättelsen omfattar år 1857 fullbordad. Resultaterna af denna sjösenkning hafva ännu icke kunnat visa sig, men förslag till skogskultur å den genom senkningen torrlagda marken är uppgjort och till Skogsstyrelsen insändt. Afverkningsbeloppet inhemtas af vidfogade tabell N:o 4;

2) Kronoparken *Weden*, utgörande den Kronan behållna delen af kronoallmanningen med samma namn, uppmätt och taxerad åren 1855 och 1856 och utgörande 800 tunnland. Ordinarie afverkningen, beroende på stadfästelse af det uppgjorda förslaget till indelning för trakthuggning, har efter år 1858, då detta förslag stadfästades, fortgått;

3) Kronoparken *Edsmären*, i Gäseneds härad, utgörande 2,953 tunnland, skoglös sedan längre tid tillbaka, är afsedd att genom frösädd och plantering bringas till skogsbördighet, hvarmed början blifvit gjord år 1840 och fröbesåningen derefter fortgått till år 1860, då den ordinarie skogskulturen derå fullbordades. Då någon afverkning derå icke ännu ägt rum, har denna kronopark icke gifvit annan inkomst än genom årligen försålde höslotter, hvilka lemnat den behållning tabellen utvisar.

Under tillsyn af länets kronobetjening står jemväl allmanningen *Kuleskog med Risveden* om 1,273 tunnland. Dessa skogar, ehuru egentligen tillhörande Bjerke härad, hafva, enär häradsboerne förnekat utgifva kostnaden för deras uppmätning och indelning till trakthuggning, blifvit på Kongl. Maj:ts och Kronans bekostnad uppmätte och taxerade år 1856—1857, samt indelningsförslaget stadfästadt år 1859, hvarefter afverkningen derstädes fortgått på sätt tabellen utvisar, och effekterna på auktion blifvit försålde samt medlen i Rånteriet inlevererade.

Allmanningen *Brevikshult*, om 3,670 tunnland, tillhörig Kullings härad, förvaltd genom en af häradet utsedd Direktion, är jemväl indelad till trakthuggning; afverkningsbeloppet inhemtas af vidfogade tabell.

Jemte det här ofvan antydda inkomstbelopp, som de Kongl. Maj:t och Kronan tillhöriga skogar inbringa, hafva jemväl influtit afgifter för begagnadt *mulbete* å kronoparkerne Halle- och Hunneberg till belopp i medeltal af 501 R:dr 48 öre årligen.

Inom länet finnas visserligen skogar, tillhöriga *boställen* och *fromma stiftelser*, till ett icke obetydligt belopp, men arealen af dessa skogar kan ej bestämdt uppgifvas, vid hvilket förhållande Kongl. Maj:ts Befallningshafvande icke vågar att genom en approximativ beräkning möjligen missleda omdömet. Dessa skogar användas i öfverensstämmelse med de efter samråd med Jägeribetjeningen vid laga af- och tillträdessyner meddelade föreskrifter, och torde i allmänhet lemna föga tillgång till afverkning utöfver husbehofvet, der de ens dertill äro tillräckliga. Härifrån utgör tillfälligtvis Sergeantbostället Strömsäter å Dalsland ett undantag. Dess skog, som år 1857—1858 indelades till trakthuggning med beräkning att af årliga afverkningens öfverskott af byggnadseffekter skulle bispringas närbelägna behöfvande militieboställen, har genom derstädes uppkommen skogseld blifvit skadad; och efter verkställd huggning och försäljning af brandskadad trindved, har härigenom beredts Militieboställskassan en kontant behållning af cirka 2,000 R:dr R:mt.

Jägeribetjeningen utgöres af 1 Öfverjägmästare, 2 Öfverjägare och 15 Skogvaktare samt bevakare, deraf äro anställda 9 å Halle och Hunneberg, 1 å Weden, 3 på Edsmären, 1 å Kuleskog och Risveden samt 1 å Brevikshult.

Hvad angår de enskildes hushållning med sina skogar, så borde inom Ås, Gäseneds, Kullings och en del af Redvägs härader, till största delen bestående af bergiga eller stenbundna marker, i forna tider beväxna med herrliga skogar, dels af ek och bok, dels af tall och gran, skogshushållningen kunnat intaga ett framstående rum, men beklagligen är största delen af dessa skogar redan förstörd, så att i norra hälften af Kullings samt Gäseneds härad i allmänhet, med undantag af Norunga och Ljurs socknar, saknas ved till husbehof.

De flera i dessa trakter belägna, emellan jordägare fördelade, häradsallmanningar äro med ofvannämnde undantag samtligen nedhuggna, och de nakna stenbundna fälten, af hvilka en del gifvits den karakteristiska

benämningen *Svältor*, äfvensom de kala bergsryggarne, ytterligare förhärjade genom svedjande, lemna ett be-
dröfligt bevis emot den förväntan på den enskildes omvårdnad om sin egendom, som låg till grund för Stats-
makternas beslut om denna fördelning.

Inom Kinds, Wedens, Bollebygds och den återstående delen af Redvägs härader, har förstöringen af
skogen visserligen också temligen ohejdadt fortgått, men här finnes likväl ännu skog, såväl till husbehof som
till afsalu, och hvarigenom, särdeles hvad sistnämnde härad angår, hvarifrån trädvaror med någon lätthet trans-
porteras till Göteborg, en väsentlig inkomstkälla åt allmogen beredes. Beträffande åter Kinds och Wedens
härader, har bristen på kommunikationsmedel föranledt så låga priser, att afverknings- och transportkostnad
icke kunnat betäckas, hvilket också i sin mån verkat likgiltighet för skogshushållningen.

De jernvägsanläggningar, som dels skett, dels äro under fullbordan, äfvensom en ifrågasatt kanalisering
af ån Ätran, komma utan tvifvel att förändra förhållandet härutinnan. Inom Redvägs härad är också redan
vid Säby ett större *sågverk* anlagdt, med en betydlig afverkning. I södra delen af Kinds härad äger till-
verkning rum af tjära, beck och pottaska, hvilket afyttras dels till Hallands län, dels till Göteborg, pottaskan
vid glasbruk i orten. Jemväl ved försäljes från denna ort till icke obetydliga belopp till Göteborg.

I Marks härad är, med undantag af Seglora, Sätilla, samt en del af Torestorps och Kongsäters pastora-
ter, föga skog i behåll, och flerestädes saknas deraf till husbehof.

Från Flundre och Bjerke härader, der skogen åtminstone jemförelsevis något bättre vårdats, äfvensom
från den ringa del af Wäne härad, der skog finnes, samt från skogbärande hemman i Lundby, Skallsjö och
Lerums socknar af Wedtle härad, föras utför Göta elf eller på jernvägen ved och byggnadsmaterialier till
Göteborg. Inom Ale härad äro skogarne hårdt medtagna, samt Skepplanda, Starrkärr och Nödinge socknar
äfvensom Magra socken af Bjerke härad skoglösa.

I Wedbo, till en del jemväl i Tössbo och Walbo härader af Dalsland, hvilka varit och till en del ännu
äro skogbeväxta, har skogsafverkningen, till följd af de stegrade priserna å skogsprodukter under den tid
berättelsen omfattar, bedrifvits med mycken ifver och lemnat en betydlig inkomst. Timret försågas till nå-
gon del vid de i orten befintlige sågverk, men föres i öfrigt, till följd af bristande kommunikationer, genom
flottleder dels till Fredrikshall i Norge, dels till de flera i Göta elf belägna sågverk. Denna brist på kom-
munikationer utgör det väsentligaste hinder för denna landsorts framåtskridande, enär icke allenast de der
belägna jernbruk deraf hämmas i sin utveckling, men äfven skogens alster så nedtryckas i pris, att något
intresse för skogens vård ej kan uppstå. Också har *svedjande* och deraf föranledda *skogseldar* orsakat betyd-
liga härjningar, hvilka likväl i senare tider minskats, sedan Kronobetjeningen anbefallts att hålla hand öfver
iakttagande af lagens stadgande om otillåtet svedjande.

Inom Sundals och till en del äfven Nordals härad är jemväl brist på skog.

Priserna å skogseffekter år 1860 utgjorde ungefärligen för en tolf-timmer 15 å 18 R:dr, en tolf-tim-
skurna halfbottenbräder 8 å 10 R:dr, en tolf-timo grofskurne af furu 4 å 5 R:dr, af gran 3 å 4 R:dr, en
famn björkved 11 å 14 R:dr, en dito furuved 7 å 9 R:dr och en dito granved 6 å 8 R:dr, allt R:mt.

Till följd af minskad tillgång på ved, har, der *torftägt* finnes, torf börjat användas såsom surrogat för
ved. Förtjenstfulla och lyckade bemödanden äro vid Rådanefors bruk gjorda att genom en enkel maskin be-
reda torf till användande jemväl vid jernstillverkningen, och man hoppas att jemväl lyckas göra den använd-
bar för ångmaskiner.

För åstadkommande af en återgång från den gräsliga missvård om skogen, som Kongl. Maj:ts Befall-
ningshafvande nödgas omförmåla, äro åtskillige åtgärder i senaste tider vidtagne, hvaraf resultatene likväl
ännu icke kunnat visa sig. Jemte den till underdånig följd af Kongl. Maj:ts nådiga Bref den 20 Januari 1860
för Statens räkning inrättade *skogsskola* å Hunneberg, hvilken redan samma år trädde i verksamhet, är för
södra delen af länet, genom dervaraude Hushållnings-Sällskaps försorg, med bidrag af statsmedel till belopp

af 1,500 R:dr årligen, å Öfverjägare-bostället Starrholmen på kronoparken Edsmören inrättad en *skogsskola*, hvars verksamhet begynte den 1 Oktober 1859, och hvarifrån, under år 1860, sex elever utgingo. Länets Norra Hushållnings-Sällskap åter aflönar tvenne *skogspantörer*, för att tillhandagå allmänheten med råd och upplysningar om skoglösa markers tillgodogörande genom skogskultur, för hvilket ändamål skogsfrö kostnadsfritt tillhandahålles af Sällskapet. De skoglösa marker, som sålunda blifvit försatta i skogsbördigt skick, uppgå likväl ännu endast till 170 tunnland.

Den af Kongl. Maj:t efter den tid berättelsen omfattar beslutade skogsplantering å de delar af »Svältorne», som för Kongl. Maj:ts och Kronans räkning komma att inköpas, äfvensom planteringen å den till följd af Kongl. Maj:ts nådiga beslut inlösta häradsallmanningen Trenningshult, skall också utan tvifvel genom de föredömen som sålunda lemnas, hos allmänheten väcka håg för skogsodling, äfvensom förbättrade kommunikationsanstalter och derigenom beredt tillfälle till afsättning af skogsprodukter skola uppväcka intresse för en ändamålsenligare vård af denna för en stor del af länet vigtiga näringsgren.

D) Antalet af *dödade rofdjur* och af dessa *dödade husdjur* inhemtas af vidfogade tabeller N:is 5 och 6. Inom Sundals och Marks fögderier samt Wäne, Flundre, Bjerke och Ale härader äro föreningar om sammanskott till premier för rofdjurs utödande träffade; och utgå dessa premier till något olika belopp. Tabb. N:is 5 och 6.

E) *Bergs- och brukshandtering*. *Brukshandtering* bedrifves hufvudsakligen i Wedbo härad; numera vid sju jernbruk: Loviseholm, Billingsfors, Bäckefors, Gustafsfors, Lennartsfors, Christinedal och Lilljefors, sedan det vid Katrineholm blifvit nedlagdt; i Tössbo härad vid fyra: Forssbacka, Persby, Hanefors och Hvitlanda; i Walbo härad vid tre: Öxnäs, Rådanefors och Wågsäter; i Nordals härad vid ett: Upperud; i Wäne härad vid två: Kållerö och Jädersfors, sedan Turefors och Floda bruk blifvit nedlagda samt vid Önafors jernstillverkningen för längre tid tillbaka blifvit nedlagd; i Marks härad vid två och inom Kinds fögderi vid fem smärre manufakturverk samt ett tillkommet jernbruk vid Strömsfors. Tab. N:o 7.

Antalet af ständige *arbetare* vid berörde jernbruk har i Wedbo och Tössbo härader utgjort 116 och vid de öfriga tillsammans 147 personer.

Tillverkningen, hvars belopp 1860 uppgick till 29,892 skeppund, utgöres dels af stångjern, bland hvilket företrädesvis det vid Bäckefors tillverkade, uppgående jemväl till det ojemförligt största beloppet, som likväl i senaste tider till en del öfverflyttats till Billingsfors, är af utmärkt beskaffenhet, dels af stålbränning och manufaktursmide, som vid Rådanefors med nit bedrifvits, dels af god och eftersökt åkerbruksredskap, samt derstädes äfvensom vid Bäckefors och Billingsfors jemväl af gjutgoods. Tackjern för tillverkningen vid berörde verk i Wedbo, Tössbo, Walbo samt Wäne härader tillföres nästan utan undantag från Wermland, sedan tackjernsblåsningen vid Billingsfors masugn upphört, och afsättningen sker förnämligast på Göteborg, från Gustafsfors äfven till Norge samt från Kållerö, Jädersfors och Rådanefors jemväl på Uddevalla. För de i Kinds fögderi belägne verk hemtas materialier från Småland, företrädesvis från Unnaryds masugn. Flera försök till upptagande af grufvor hafva blifvit gjorda, särdeles på Dalsland, men icke lyckats. Då tillverkningen således måste grundas på köpt tackjern, har detta i senare tider betydligt hämmat tillverkningen, som också särdeles vid de mindre verken blifvit nedsatt. På Dalsland, der jernstillverkningen är betydligast, och der ej mindre god vattentillgång än betydliga skogar synas erbjuda tillfälle till utveckling för denna näring, ehuru de senare, särdeles i brukens närmaste granskap, äro starkt anlitade, och kolpriserne derigenom äfven betydligt stegrade, så att i senare tider stenkol blifvit använde, — hämmas utvecklingen jemväl af brist på kommunikationer. Då nemligen de flera ända till 12 mil in i landet gående sjöar och vattendrag, som genomgå provinsen, icke äro genom kanaler sins emellan förenade, så måste såväl tackjern som äfven till en del stenkol genom flera omlastningar, dels land-, dels sjövägen uppföras till bruken, samt tillverkningen åter utföras till Wenern, ehuru, på sätt i det följande skall anföras, detta behof med en jämförelsevis ringa kostnad kunde afhjelpas, och hvilket för jernhandteringens och för den i allmänhet fattiga ortens bestånd är oeftergifligt,

äfvén med afseende på transporten af trädkol från aflägsnare trakter till bruken. Kongl. Maj:ts Befallningshafvande kan för den skull icke underlåta att på detta för ortens framtid så högst viktiga ämne påkalla Kongl. Maj:ts nådiga uppmärksamhet.

Vid foten af Hunneberg finnas flera *kalkstensbrott*, som brännas vid 11 stycken kalkugnar, hvarjemte vid Vargön finnes ett i senare tider anlagdt *cementbruk* med icke obetydlig tillverkning jemväl för utrikes orter.

Skifferbrott finnas flera på Dalsland, bland hvilka de vid Kjellsviken och Halängen i Dalskogs socken lemna den största tillverkning; denna föres landvägen till Sunnanå hamn och afsättes till stor del utom länet.

Ett mindre *quarnstensbrott* finnes likaledes i Dalskogs socken, och tålgstensberg flerstädes å Norra Dalsland.

F) *Fabriker*. Bland fabriker intaga *Bomullsspinnerierna* första rummet. Enligt hvad tabellen N:o 7 utvisar, sysselsättas vid fyra af de inom länet befintlige fem mekaniska spinnerier (ett mindre vid Trollhättan är ej i gång) 1,018 arbetare. Tillverkningsvärdet utgör vid Tollereds fabrik i Wedtle härad 698,169 R:dr; vid Sjuntorps fabrik i Flundre härad 352,100 R:dr; vid Alefors i Ale härad 332,681 R:dr; och vid Rydal i Marks härad 950,100 R:dr.

Af denna tillverkning användes en ganska stor del inom orten, dels till husväfnader, hvarom nedan, dels vid de så kallade Rydboholms *Väfnads- och Tryckerifabriker*, Rydboholm, Svaneholm och Wiskafors, med ett tillverkningsvärde af 1,039,714 R:dr och 555 arbetare, dels vid Wiskaholms väfnadsfabrik i Borås stad med 50 arbetare, samt dels vid Källängs och Lydde Jaquard-fabriker, den förra med ett tillverkningsvärde af 139,494 R:dr och den senare af 4,554 R:dr samt tillsammans 154 arbetare. Flera *Färgerier*, bland hvilka Bosterås med 63,962, Haga med 30,000, Johannesdal med 16,000, Rosendal med 15,000 och Ryd med 3,579 R:dr tillverkningsvärde, sysselsättas hufvudsakligen med färgande af garn för husslöjden.

Alla dessa i Marks härad belägna fabriker gifva, i förening med den här synnerligen utbildade *husväfnadsslöjden*, åt denna ort karakteren af ett fabriksdistrikt, likväl af en egendomlig art. Med undantag af den mindre del af befolkningen, som är boende vid fabrikerne, äro de arbetande samtliga boende ute på landsbygden, en stor del i förvärfvade små stugor, med en tillhörande potatestäppa och bete för en ko, de öfriga i hyrda bostäder. Äfvén den jordägande befolkningen, som i allmänhet har små jordlotter, sysselsätter sig med husväfnad. De emottaga af vissa förläggare garn, och återlemna det tillverkadt till väfnader. Denna husväfnad idkas ock, ehuru i något mindre skala, i Kinds och Ås härader och delas, med afseende å dess olika beskaffenhet, emellan de olika orterne, så, att i en trakt tillverkas de vanligast förekommande klädningsstyger, i en annan andra bomullstyger, dukar eller byxtyger, i en tredje uteslutande gardintyger, i en fjerde gröfre ylleväfnader blandade med hår, såsom hästtacken, i en femte drällsväfnader m. m., hvarigenom arbets-skickligheten ökas; och torde värdet af ortens tillverkningar af detta slag kunna uppskattas till öfver sex millioner R:dr.

För att bestämma en närings allmänna gagnelighet, är det likväl ej nog att känna beloppet af dess produktion, utan äfvén dennas inverkan å organismen af hela landets eller ortens idoghet. Om man uppmärksamt betraktar näringslifvets alla yttringar, finner man, att emellan dess särskilda organer fordras en ömsesidig rörelse, en vaxelverkan, hvarförutan allmän välmåga ej kan uppkomma. De så kallade sju häraderne utgöra i detta afseende ett sammanhängande helt. Sedan genom forslande af allmogen, synnerligen inom Bollebygds härad, rudimaterierna blifvit förda till de ofvannämnde spinnerierna och der tillverkade, emottages garnet, dels vid väfverifabrikerna, dels af de så kallade förläggarne, hvilka utlemna detsamma, hvardera till flera hundrade väfverskor, förnämligast i Marks, Kinds, till en del äfvén i Wedens härader. De sålunda å fabrikerna eller genom husslöjd tillverkade väfnaderne utlemnas af förläggarne till de gårdfarihandlande, hufvudsakligen boende inom Kinds, Redvägs och Ås härader samt städerna Borås och Ulricehamn, hvilka sprida dem öfver hela riket äfvén till Norge. Den här af alstrade idoghet har hos befolkningen

frankallat en företagsamhet och spekulationsanda, som icke allenast bidragit att i denna i allmänhet magra bygd underhålla en stark befolkning, utan äfven beredt tillgång på kapitaler, hvilka särdeles i senare tider med förkärlek nedläggas på jordbruket och väsentligen uppdrifvit detsamma, så att spanmålsproduktionen växt i ännu större proportion än befolkningen. Den i statsekonomien uttalade grundsatsen om förmånen af konsumentens grannskap med eller närmande till producenten, samt af olika näringsgrenars bedrifvande inom ett land, har således här visat sig sann och detta till den grad, att, under det dessa näringar med en förvånande hastighet tillväxt, jordbruket samtidigt förbättrats, så att om det fortfarande utvecklar sig såsom under dessa fem år, orten snart torde komma att producera spanmål tillräcklig att nära den talrika befolkningen. Konungens Befallningshafvande bör likväl ej underlåta att anmärka, dels att den förändring i tull-lagstiftningen, som vidtogs under det förflutna årtiondet, i förening med den inträffade handelskrisen, hämmande inverkat på husslöjden, så att densamma, som dessförinnan ökades särdeles hastigt och 1856 uppgick till 27,072,736 fot, 1858 nedgick till 18,156,784 fot och, ehuru den sedermera något stigit, likväl 1860 endast uppgick till 22,147,290 fot; dels att den till följd af det Amerikanska kriget inträffade bomullsbristen hotar att i högsta grad menligt inverka på denna ort.

Närmast i ordning efter bomulls- eller väfveri-industrien följa med afseende å dess betydighet *Sågverken*, dels vid Trollhättan och Lilla Edet, hvilka sysselsätta 360 arbetare och lemna ett tillverkningsvärde af 870,000 R:dr, hvartill virket ankommer öfver Wenern och till största delen köpes från Wermland och Dalsland, samt dels vid Upperud och Skåpafors, grundade till en del på egen stockfångst, men jemväl på köpt timmer. Tillverkningsvärdet vid dessa senare är i jämförelse med de förra betydligt mindre. Tillgång på timmer för de större sågverken har ännu ej alldeles saknats, men med afseende derå, dels att det måst hemtas från aflägsnare trakter och dels att priserna betydligt stegrats, är behållningen å dessa verk otvifvelaktigt något minskad. Den tid är också utan tvifvel att snart motse då denna tillgång kommer att ytterligare minskas.

En vid Trollhättan anlagd *Mekanisk verkstad* med jerngjuteri sysselsatte, under året 1860, 80 arbetare och hade ett tillverkningsvärde af 106,156 R:dr, hvilket årligen högst betydligt ökas. Denna verkstad, hvar till förtroendet alltmera växer, och hvarest flera ångmaskiner af utmärkt beskaffenhet tillverkas, lofvar att för denna och angränsande orter blifva af högsta vigt.

Vid Trollhättan finnes jemväl ett *Oljeslageri* med ett tillverkningsvärde af 54,000 R:dr, en *Fabrik för beredning af träd till pappersmassa* med ett tillverkningsvärde af 60,000 R:dr, samt ett *Pappersbruk* med ett tillverkningsvärde af 6,600 R:dr.

Alla dessa å Trollhättan anlagda fabriker lida af den olägenhet, att äganderätten till den grund, hvarå de äro uppförda, tillhör Trollhätte bolag, som enligt dess privilegier ej äger afyttra densamma. Detta förander icke allenast en viss osäkerhet för fabriksidkarne, hvilka i saknad af grundäganderätten tveka att nedlägga erforderliga kapitaler, utan äfven omöjlighet att emot inteckningssäkerhet upplåna dessa, och hämmar således deras vidare utveckling.

Vid *Limmareds Glasbruk* i Tranemo socken af Kinds härad och det i sammanhang dermed anlagda *Bollsjö Glasbruk*, har tillverkningen under perioden bedrifvits med synnerlig omsorg, och värdet deraf stigit till 78,000 R:dr. Dessa bruk, ehuru belägna i en ort, som saknar alla kommunikationsanstalter, och hvars produkter således måste föras på axel dels till Jönköping och dels till Statens vestra Stambana, afyttra likväl dessa till alla orter af Riket. Råämnen finnas till större delen inom orten likasom tillgång på ved, hvilket i förening med omsorg vid tillverkningen förklarar dess tillväxt.

En *Tapetfabrik* i Ulricehamn, som sysselsätter 32 arbetare, bedrifves också särdeles förtjenstfullt, och afsätts dess tillverkningar, kända för prydlighet och goda egenskaper, i åtskilliga orter af Riket. Äfven i fråga om denna gäller enahanda förhållande, eller att brist på kommunikationer försvårar utvecklingen; transporten sker på axel till Statens stambana eller öfver Jönköping.

Tändstiksfabriker finnas: en i Wenersborg med ett tillverkningsvärde af 85,000 R:dr samt två under perioden anlagde, den ena å Lilla Edet med ett tillverkningsvärde af 3,600 R:dr, den andra i Åmål, hvars verksamhet började först mot slutet af denna period.

Af *Skeppsvarf* finnes ett betydligare vid Trollhättan med dockbyggnad, ett vid Wenersborg samt åtskillige mindre vid stränderne af Göta elf, hufvudsakligen för reparationer.

Bland öfriga fabriker intaga dels *Färgerierna* med afseende å väfnadsindustrien och dels *Garfverierna*, bland hvilka vid ett i Wenersborgs stad tillverkningsvärdet uppgår till 35,000 R:dr, ett framstående rum. De fabriker, som äro belägna i Alingsås, gynnade till följd af den genom staden gående vestra Stambanan, hafva arbetet under förmånligare förhållanden än de öfriga, som lida af brist på kommunikationer, hvilken brist, äfven der den under någon tid af året ej finnes, såsom i Wenersborg och Åmål, under den öfriga tiden verkar hämmande.

Tegelbruk finnas flera, bland hvilka ett, under perioden nyanlagdt, vid Surte i Wedtle härad, intager förnämsta rummet, enär tillverkningen derstädes år 1860 utgjorde 3,500,000 murtegel samt 500,000 dikesrör. Från detta likasom från fyra andra i närheten af Göta elf belägna tegelbruk afyttras tillverkningen i Göteborg, men för öfrigt endast inom orten.

Mjöl- och sågqvarnar för tulltägt finnas inom länet 938 stycken, deraf under perioden äro anlagda 47 stycken.

Brännvinsbränning har under sista året af perioden idkats vid 6 större och 220 mindre brännerier, hvilka senare dock numera, till följd af lagstiftningens förändring, upphört.

Handtverkerierna, rörande antalet af hvilkas idkare bifogade tabell N:o 7 lemna upplysning och hvilka i allmänhet visa ett förtjenstfullt sträfvande efter utbildning, gifva i öfrigt föga anledning till vidare yttrande. De anstalter, som, efter hvad i det följande kommer att anföras, blifvit gjorda för att bibringa lärlingarne bildning, skola, derest lättade kommunikationer derjemte bereda dem tillfälle att genom beseendet af fulländade arbeten öka sina insigter och utbilda smaken, bidraga till handtverkeriernes höjande till den punkt de böra intaga, för att i möjligaste måtto närma sig de sköna konsterna.

Binärningar idkas af befolkningen allestädes, med undantag för de bördigare landsorterne, Sundals och Nordals samt Wäne och till en del Bjerke och Flundre härader. Dessa binärningar äro i allmänhet nödvändiga äfven för jordbrukets tillväxt i ett nordiskt land, der endast under hälften af året människokraften kan användas omedelbart på jordens skötsel. Om denna drivande kraft till en mångfaldig idoghet saknades, så skulle länet omöjligen kunna underhålla sin folkmängd; och den vida mindre, som en föga fruktbar jord allena kunde föda, skulle hvarken äga förlag till dess skötsel eller den omtänka och arbetsdrift, som detta jordbruk fordrar. Man kan, säger en utmärkt författare, räkna en folkstock, men icke bestämdt i siffror uttrycka dess fysiska kraft, ännu mindre dess moraliska. En ovedersäglig erfarenhet bevisar ock, att denna i nordiska länder är störst, der den minst under vintermånaderne ligger i dvala, och der den då genom flerfaldiga olikartade förrättningar och mödor mångsidigt öfvas. Skulle af en eller annan orsak dessa näringar tillbakahållas, så komne följderna deraf att snart utsträcka sig till jordbruket och öfriga näringsgrenar, att hindra deras framsteg och att hämma den vidare utvecklingen af den allmänna idoghet, hvaraf folkmängdens tillväxt ökat behofvet. Jemte *wäfnadsindustrien*, som på sätt redan blifvit anfördt, företrädesvis sysselsätter de sju häraderne, men äfven i de öfriga bedrifves till husbehof, idkas af den företagsamma befolkningen mångfaldiga olika näringsgrenar. Så tillverkas i norra delen af Kinds härad *kardor* i större mängd jemväl till afsättning å andra orter. Träarbeten af *fat*, *taltrickar* och *askar* tillverkas inom Rångedala pastorat af Ås härad; *smidesarbeten* inom Toarps socken af samma härad. I Wedens och Bollebygds härader, såsom skogbeväxta, sysselsätta sig många med *laggnig* och *korgflätning*. Med ett ord: olika lokalförhållanden framkalla olika näringsgrenar till följd af allmogens idoghet och näringsflit, som uppmuntras genom lätt afsättning, medelst den

böjelse för handel och spekulationsanda, som utmärker befolkningen och framkallar ett lif och en rörelse, som mångenstädes saknas, och hvarförutan tillfälle till utkomst skulle försvåras. Inom en del af Ale och Bjerke härader åter idkas *timmermansyrke* af en icke obetydlig del utaf befolkningen, som för bedrivande deraf utvandrar till andra orter. Jemväl i den norra delen af Dalsland, der en mindre god jordmån nödgar befolkningen att sysselsätta sig med binäringar, intaga dessa ett viktigare rum. Sålunda tillverkas äfven här *linne- och ylleväfnader*, merändels af gröfre beskaffenhet, som afsättas på Norge och Wermland. Äfven tillverkas *laggkärl* och andra träarbeten. I Mo och Åmåls socknar äro *timmerarbete*, jemväl å aflägsnare orter, och utvandringar att söka arbetsförtjenst, företrädesvis i Norge, allmänna. I öfrigt sysselsättes befolkningen här med *kolning* och *körslor* för bergverken, *timmerutdrifning* och *flottning* för sågverkens behof m. m.

Äfven *fiske* har, icke allenast i de orter, som angränsa Wenern och Göta elf, utan äfven i de öfriga delarne af detta med sjöar och vattendrag uppfyllda län, bidragit till folkets närande, men till följd af den ovärdsamhet, hvarmed det bedrivits, väsentligen aftagit, då fisken på en del ställen helt och hållet utrotas. Kongl. Maj:ts Befallningshafvande har till följd häraf med stöd af 27 § Fiskeristadgan, efter att hafva samman kallat strandägare i orterne, åstadkommit öfverenskommelser till fiskens fredande under lektiden äfvensom till ynglets bevarande, och härom för de särskilde delarne af länet utfärdat stadganden.

4. Kommunikations-anstalter och varubyten.

A) *Landskommunikationer*. De inom länet befintliga allmänna lands- och häradsvägar, hvilka varit i Tab. N:o 8. ett mindre godt skick, till följd af dels markens lösa beskaffenhet och dels svårigheten att erhålla godt vägfyllnadsämne, äro i senare tider väsentligen förbättrade och befinnas nu, med få undantag, i temligen godt skick. Dessa undantag afse endast vissa kortare sträckor, till exempel en del af vägen mellan Borås och Alingsås, hvarest, till följd af jordmånens lösa beskaffenhet på vissa ställen, och den starka trafik, som efter vestra stambanans öppnande hastigt uppstått mellan dessa städer, det icke varit möjligt att alla årstider hålla vägen i fullgodt skick. I öfrigt bör Kongl. Maj:ts Befallningshafvande vitsorda de väghållningsskyldiges bemödanden att förbättra vägarne.

Till följd af landets i allmänhet mycket kuperade beskaffenhet, hafva landsvägarne varit besvärade af en stor mängd backar, af hvilka likväl åtskilliga blifvit borttagna, hvarjemte *nya* vägar blifvit anlagda. Bland dessa sistnämnde förtjenar i första rummet nämnas den, som, med understöd af statsmedel till belopp af 36,000 R:dr, blifvit anlagd från hemmanet Hakerud i Torrskogs socken af Wedbo härad till gränsen emot Norge vid Allingemon, ledande till Fredrikshall. Inom Nössemarks socken af samma härad äro jemväl betydande väganläggningar gjorde. En större brobyggnad är inom samma härad med en kostnad af 12,000 R:dr verkställd öfver strömdraget vid Billingsfors bruk. I södra delen af Walbo härad är en ny väg om 1½ mils längd af ett bolag med en kostnad af 13,000 R:dr anlagd, för att ernå en genare utfart till Uddevalla; och uppbäras af de vägfärdande för dess begagnande vägpenningar. Vägen från Wenersborg till Dalsland är omlagd på bekostnad af staden med bidrag af Sundals härad samt anslagne 1,200 R:dr af statsmedel, hvarigenom svåra backar undvikits. Inom Ale härad hafva på en sträcka af 1½ mil landsvägar blifvit omlagda till undvikande af backar, hvartill erhållits understöd af statsmedel till belopp af 29,460 R:dr, hvarjemte tre större broar af sten blifvit uppförde, nemligen vid Lerum och vid Bryggum i Wäne härad samt å häradsvägen mellan Lerums och Agnesbergs gästgifvaregårdar i Wedtle härad. I Kullings härad har vid Hjelnaared ett vägstycke, på bekostnad af några bland häradets innevånare, blifvit omlagdt till undvikande af backar, och en ny bro af sten på häradets bekostnad uppförd. I Marks härad äro två nya häradsvägar anlagda, nemligen: från Öxnevalla sockens gräns till Kongsäter, och från Carl Gustafs kyrka till Hallands länsgräns, hvarjemte en större bro öfver Wiska-ån samt en väg från hemmanet Wiskebacka till vägen vid Öxnevalla

kyrka blifvit anlagd. Dessutom har af enskild man blifvit omlagd en betydlig sträcka af landsvägen emellan Borås och Ramslätts gästgifvaregård, hvilken väg, sedan Kongl. Maj:t numera i nåder beviljat anslag till omläggning af ytterligare ett stycke af denna väg, kommer att upplåtas till begagnande af allmänheten, och hvarigenom denna hittills särdeles backiga väg betydligt förbättrats. Inom Wedens härad är ett stycke af häradsvägen från Borås till Ås häradsgräns omlagd. I Redvägs härad omlägges en väg emellan Hyssna och Ulricehamn, hvilken, vid periodens slut nära fullbordad, numera är afsynad och upplåten till begagnande. I Kinds härad är öfver Fästereds sund en större bro i stället för den hittills begagnade färja uppförd af enskilde, som derföre uppbära bropenningar, och sedan Kongl. Maj:t täckts för omläggning af vägen mellan nämnde sund och Borås stad, hvilken väg redan till en del är färdig, anvisa understöd af statsmedel, samt i sammanhang härmed vägen emellan nämnde stad och Svenljunga utan tvifvel blifver omlagd, äro en stor del af de för trafiken mest hinderliga backar undanröjda. Inom Walbo på Dalsland återstå likväl ännu några svåra backar, rörande hvilkas omläggning, efter fulländad undersökning, underhandlingar pågå.

Häraf torde inhemtas med hvilken ifver förbättrande af landskommunikationer, detta vilkor för rörelsens utveckling i denna bygd, bedrifvits och hvarigenom, i förening med den under perioden beslutade *jernvägsanläggningen* mellan Borås och vestra stambanan, de svåraste hindren för denna idoga orts framåtskridande skola undanröjdas. Nämnde jernväg utgör likväl endast början af den led, som ofelbart måste utsträckas till Weners stränder vid Wenersborg och Lidköping; och hvarigenom öppnas en väg, icke allenast för den företagsamma befolkningen i de sju häraderna till de inre delarne af Skaraborgs län, hvilka för närvarande af stambanan hafva ringa gagn, äfvensom till hamnar vid Sveriges största insjö, utan ock för Wenersborg, denna, genom sitt läge vid nämnde sjös utlopp i Göta elf och ändan af det sädesrika Westergötland, till en icke obetydlig handelsstad bestämda ort, — för Trollhättan, denna genom den omätliga vattenkraften till fabriksort framför hvarje annan lämpliga plats, — för Westergötlands och Södra Dalslands efter kalken från Hunneberg långtande jordbrukare, och för det Norra Dalslands och Wermlands sädesbehöfvande bergsbruksidkare; hvarigenom, med ett ord, åt hela denna trakt af riket skall gifvas en knappt anad utveckling.

Oberäknadt de *bro- och färjpenningar*, som vid ofvannämnde ställen äga rum, uppbäras sådana endast vid Nyebro öfver Göta elf nära Wenersborg, samt vid Köpmannebro öfver utloppet i Wenern af de å Dalsland belägna vattendrag, äfvensom vid en omlagd del af landsvägen mellan Borås och Flaskjums gästgifvaregård.

Såsom följd af de flera inom länet verkställda broanläggningar finnas numera icke andra *färjor*, än några öfver Göta elf, hvaribland en vid indelad allmän väg och de öfriga tillhörige enskilde personer.

Sedan Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, på sätt redan blifvit anfördt, förbjudit de allmänna vägarne afstängande genom *grindar*, der ej särskilde omständigheter föranleda undantag, hafva af 2,585 sådane, som tillföre funnits i länet, de allraflesta blifvit borttagna, så att vid periodens slut återstodo: i Sundals härad inga, i Nordals 4, i Walbo 72, i Wedbo 96, i Tössbo 30, i Wäne, Flundre, Bjerke, Ale och Wedtle härad 24, i Kullings, Ås och Gäseneds 21, i Marks, Wedens och Bollebygds 20, samt i Kinds och Redvägs härad 200, således endast 467, af hvilka likväl en del redan jemväl försvunnit.

Efter jernvägens öppnande och sedan skjutslegan blifvit höjd till dess nuvarande belopp, hvarigenom allmogen i allmänhet anser sig godtgjord för *skjutsningen*, har antalet af de hästar, som vid gästgifverierne utgå, nedgått till det belopp tabellen N:o 8 utvisar. Då å gästgifverierne i länet ej finnes indelad håll- utan endast reservskjuts, sedan hållskjutsen å Agnesberg till följd af den efter jernvägens öppnande minskade rörelse å denna väg blifvit indragen, samt, till följd af den ökade skjutslegan, de vägarne närboende bland allmogen villigt skjutsa, så har skjutsens öfverlåtande å entreprenad på högst få (endast 9) ställen kunnat åvägabringas, churu Kongl. Maj:ts Befallningshafvande sökt bestämma vilkoren till de lindrigast möjliga.

Postskjutsen utgöres på Dalsland i allmänhet och på några ställen i Westergötland af dertill anslagne hemman, men i öfrigt enligt af Poststyrelsen upprättade kontrakter eller med gästgifveriskjuts.

Jemte de i länets fem städer befintliga *Postkontor*, finnas sådane: å Sollebrunn i Bjerke härad; Trollhättan i Wäne härad; Lilla Edet i Flundre härad, och Svenljunga i Kinds härad, samt en *postexpedition* i Kolslätt i Wedbo härad, hvartill under perioden kommit en i Skene af Marks härad.

Telegrafstationer finnas i länets samtliga städer.

Kronobrefbäringen, hvaraf tungan minskas genom de i senare tider inrättade poststationer, utgöres i Wäne, Flundre, Bjerke och Wedens härader af dertill anslagne hemman, men i öfriga delen af länet efter öfverenskommelse och emot ersättning af de dertill förbundna.

Varutransporter landvägen hafva till följd af skjutslegans förhöjning och andra sammanträffande omständigheter betydligt fördyrats. Efter vestra stambanans öppnande här varuforslingen från Alingsås till Borås och från Föglaviks station vid vestra stambanan till Ulricehamn ökats; hvarjemte en mängd varor ännu forslas från Göteborg till Borås samt från Kinds och Redvägs härader till Jönköping. Äfven till Wenersborg forslas, särdeles vintertiden, en mängd varor från Lagmansholms eller Wårgårda stationer vid vestra stambanan, och från Göteborg.

B) *Sjökommunikationer*. För den vestliga delen af Dalsland och för Wäne härad af Westergötland erbjuder Wenern, och för nämnde härad, äfvensom Flundre, Bjerke, Ale och Wedtle härader, Göta elf med Trollhätte kanal under omkring hälften af året en förträfflig, af en ofantlig mängd ång- och segelfartyg flitigt begagnad farled. Segelleden mellan Wenersborg och Göteborg är 7 mil, deraf $\frac{1}{2}$ mil utgöres af Carlsgraf med 2 slussar vid Brinkebergskulle, Stallbacka kanal, Trollhätte kanal med 11, Åkerströms kanal med 1, och Ströms kanal med 2 slussar. Fem passagerare-ångbåtar och tre *lastångare*, gående med bestämda turer mellan Göteborg och Stockholm, 13 ångbåtar gående jemväl med bestämda turer mellan Göteborg och hamnarne vid Weners stränder, 4 emellan Göteborg och Jönköping samt 14 emellan Göteborg och hamnar öster om Wenern, underhålla jemte hundradetals segelfartyg denna storartade trafik, som passerar Wenersborg och gjort det för denna stad öfverflödigt att förskaffa sig egna ångfartyg. Åmåls stad äger deremot ett ångfartyg, som jemte ångarne Arvika, Byelfven och Sälboda underhålla trafiken på nämnde stad och anlöpa vanligen hamnen vid Köpmannebro, stundom äfven Sunnanå och Dalbergså, för emottagande och aflastning af varor.

Jemte dessa *hamnar*, med ett djup: den vid Köpmannebro eller Hattefura af omkring 10 fot, Sunnanå 10 fot och Dalbergså 13 fot, finnas på Dalsland följande hamnar: vid Bodane med 13 fots djup, Møltnik med 13, Rogen 8, Tufven 8, alla i Bolstads socken, vid Sikhall med 12 och vid Timmervik med 13 fot, begge i Gestads socken, Wingen eller Wingershamn, Frenningen, Kroksbäcken, Tössöbäcken och Näsvisken, alla i Tössbo härad och af 10 fots djup, samt Åmåls, som, efter periodens slut, ombygges, med en kostnad af 24,000 R:dr, deraf 8,000 erhållits af statsmedel såsom understöd och 8,000 R:dr såsom län.

Af de 151 fartyg om 4,922 läster, som tillhöra innevånare inom länet, äro 50 om 2,288 lästers Tab. N:o 9. dragtighet hemma i Wenersborg, 10 om 337 läster i Åmål, 43 om 1,123 läster i Wäne fögderi, 20 om 244 läster i Sundals och 28 om 930 läster i Wedbo och Tössbo fögderi.

Två bland de å Dalsland belägna insjöar, Stora Lee, som till en del utgör gräns mot Norge, och Lelången, befaras hvar af sin *ångbåt*, tillhörande den å Stora Lee, som bär sjöns namn, om 25 hästars kraft, ett bolag, och den å Lelången, om 6 hästars kraft, benämnd Lennartsfors, Gustafsors och Lennartsfors bruksbolag. Å Stora Lee, som är mycket djup, gå derjemte två jakter och tre så kallade storbåtar. På ångfartyget Stora Lee transporteras spanmål till och jern från Wermland, samt stenkol till och salt samt andra köpmannavaror från Fredrikshall. Den senare ångbåten är hufvudsakligen afsedd för transport af tackjern till och jernstillverkningar från berörde bruk. I Lelången uppgifvas 6 fot djupgående fartyg kunna gå. I sjön Ånimmen finnas flera farkoster, som med tillhjälp af segel och rodd transportera rudimaterier och till-

verkningar från Christinedals och till en del Gustafsfors bruk, från lastageplatsen Snäcked till norra ändan af sjön Erran, emellan hvilka sjöar är gräfd en *kanal* med sluss. För de öfriga jernverken i Wedbo härad är transporten särdeles betungande. Oberäknadt den otillräckliga hamnen vid Hattefura, som rymmer högst 10 fartyg, och hvarifrån inloppet vid lågt vatten är omöjligt till Köpmannebro, der ganska ofta en stark ström och lågt vatten i Wenern jemväl hindra genomfarten, hvarföre omlastning der måste företagas, möter ett nytt hinder i ett fall vid Upperud, der aflastning måste ske. Efter att sedan hafva genomgått en mindre sjö, stöter den trafikerande på ett nytt hinder vid Hofverud, der sjön Åklängen utfaller, och efter att hafva passerat denna sjö, äfvensom en annan benämnd Rörvarpen, som åter genom ett långt fall skiljes från en annan, Laxsjön, måste han från denna, antingen genom en svår passage vid Billingsfors och Bengtsfors söka sig fram till Lelängen, eller genom en annan förbi Skåpaforsfallen till vestra Silen och från denna vid Gustafsfors till Lelängen och derifrån vid Lennartsfors till Stora Lee. Plan och kostnadsförslag äro redan uppgjorde att för den jmförelsevis ringa kostnaden af 1,200,000 R:dr genom slussar sammanbinda dessa vattendrag, hvilket icke allenast för Dalsland och en betydlig del af Wermland utgör vilkoret för framtida utveckling, utan hvarigenom äfven en ny kommunikationsled för Norge och Fredrikshall öppnades till 12 mils längd, och med insjöar af den betydenhet, som de här nämnda. För det närvarande begagnas dessa vattendrag, oberäknadt den nämnda fartygstrafiken, endast till flottled, med hvilken äro sammanbundna: en sådan i Rölunda-ån, efter transport ett stycke öfver land; en från sjön Ärtingen till Lelängen; en från sjöarne Gran och Ifväg utför Steneby-elfven till Laxsjön; samt en från Edslan, Bräckekärnet, Knarreby sjön och Erran till Ånimmen. Derjemte begagnas flottled i Käppsjön till Hanebols såg och från sjöarne Ömeln samt Stora och Lilla Kalfven till Hanefors. Bland dessa har vattendraget i Rölunda-ån under perioden blifvit uppensadt till en sträcka af 3 mil och försedt med dammar vid fallen.

Jemväl i Sundals härad finnes flottled i Dalbergs å från Örs sjö till Wenern samt i Walbo-ån, som genomgår Walbo härad och Bohus län, utfallande i Kattegat.

I södra delen af länet finnas icke andra vattendrag, än Wiska-ån, af mindre betydenhet; tvenne mindre vattendrag i Bollebygds härad, som användas till flottning af något trädvaror till Göteborg och Hallands län, samt Ätran, hvilken enligt uppgjord plan och kostnadsförslag kunde för en kostnad af 1,200,000 R:dr göras segelbar, och hvarigenom en farled öppnades ända från Ulricehamn till Westerhafvet, en fråga som för denna ort är af mycken vikt.

Sjöfarten på Wenern är förenad med betydliga faror. Icke mindre än 14 Wenersborgs stad tillhöriga fartyg hafva under den tid berättelsen omfattar *förolyckats*, 6 vid kusten af Sundals härad, och enahanda antal sjömän tillsatt lifvet. Äfven ett ångfartyg, Chapman, har i stadens grannskap förolyckats genom påsegling af annat fartyg.

Fyr- och båkinnrättningar finnas vid Wenern inom länet följande: Bastungsfyr, vid inloppet till Wenersborg, Hjortens fyr i Gestads socken samt Fogden vid inloppet till Åmåls-viken.

C) *Handel*. På sätt redan blifvit anfördt, är handels- och varuomsättningen inom orten särdeles liflig. Till följd af länets vidsträckthet och olikheten i dess naturbeskaffenhet delas det i flera *särskilda* handels territorier, hvilkas gränser skulle kunna sålunda uppdragas: Sundals, till en liten del Nordals och Wedbo samt Wenersborg angränsande delar af Wäne härad äfvensom en del af Skaraborgs län hafva sin handel på Wenersborg, som, efter att hafva erhållit stapelstadsrätt, under den tid perioden omfattar, exporterat, förnämligast på England, icke obetydligt spanmål och något trädvaror samt återfört förnämligast stenkolk till afsättning vid Weners hamnar, och hvilken sålunda började handel för denna stad lofvar en vacker framtid. För den sydvästra delen af Walbo härad är Uddevalla och för den återstående delen af samma härad äfvensom för en stor del af Nordals och stundom äfven för Sundals härad Bäckefors bruk i Bäcke socken af Wedbo härad afsättningsplats. Vid de å sistnämnde ort bestämda *torgdagar*, en i hvarje vecka, uppköpas för nämnde

härad äfvensom för Nordmarks härad af Wermlands län och Norge högst betydliga partier spanmål, som under sommaren föras på ångfartyget Stora Lee öfver sjön af samma namn till Wermland. Till Fredrikshall afsättes någon del af jern och andra produkter från Wedbo härad. Den sydligaste delen af Wäne härad äfvensom Bjerke och Flundre härader finna för en del af sina varor afsättning vid Trollhättan, men i öfrigt, likasom Ale och Wedtle härader, i Wenersborg eller Göteborg, dit transporten gynnas af Göta elf. För den större delen af länets öfriga härader utgör Borås rörelsens centralpunkt, dit varor i stor mängd föras jemväl från angränsande Skaraborgs och stundom jemväl från Bohus län. De sydligaste delarne af Marks och Kinds härader åter, såsom aflägsnare från Borås, hafva ännu till en del sin rörelse på Hallands län.

I öfrigt ombesörjes afsättningen af väfnader till allra största delen dels genom *gårdfarihandlande* af allmogen, hvilka, ehuru deras antal emot slutet af den tid perioden omfattar nedgått, likväl derigenom att de, som idka denna handel, bedrifva den i vida större skala än fordom, äro tillräckligt många, dels genom handelsborgare och gårdfarihandlande i städerna Borås och Ulricehamn. Genom dessa gårdfarihandlande afsätts jemväl andra af ortens tillverkningar, till exempel från Linnareds och Bollsjö glasbruk, och tillföras orten vissa råämnen för tillverkningen, äfvensom andra varor, till exempel skinn, fjäder, tagel m. m., uppköpas och omsätts. Slutligen finnes i orten en mängd så kallade *uppköpare*, hvilka hopsamla och till afsättningsorterna afföra och föryttra landtmannaprodukter, såsom smör, ost, ägg och jemväl spanmål, hvilket, särdeles för allmogen, betydligt underlättar afsättningen af deras alster. Äfven utaf dem som idka *landthandel* och hvilkas antal inhemtas af hosföljande tabell N:o 9, af hvilka den större delen derjemte sysselsätter sig med jordbruk, uppköpas allmogens varor, oftast i utbyte mot köpmansgods.

Förhållandena i afseende å *minuterings- och utskänkningsställen* för spirituösa drycker, afgifterne Tab. Litt. A. derför samt dessas disposition inhemtas af tabellen Litt. A. å följande sida.

Marknader hållas årligen i länets alla städer, deraf i Wenersborg tre, Borås tre, Alingsås fyra, Ulricehamn fyra, och Åmål tre gånger om året, samt i Wäne fögderi å Genneved två gånger och Lilla Edet en gång, vid Vestra Ed i Wedbo härad en gång, å Mörlanda-platsen i Gäseneds härad två gånger, å Svenljunga och Trädet i Kinds härad hvardera två gånger, samt å Skene, Kinna och Björketorp i Marks härad hvardera en gång om året. Med undantag af kreatursmarknader synas dessa sammankomster blifva alltmåra öfverflödiga.

Under senare delen af den tid berättelsen omfattar har en *tryckning i penningställningen* i allmänhet hämmande inverkat på rörelsen. De betydliga lånesummor, som erhållits från länets Hypotheksförening, hafva icke förmått afhjelpa denna brist, och den lyftning, som under den förflutna tiden erfors i nästan alla näringar, har efterträds af en jemförelsevis svårare ställning. Den goda skörd, som året 1860 gaf Dalsland, beredde likväl åt denna ort en lättad, som i mindre mån kom öfriga delar af länet till del. I Borås har under perioden uppstått en *Filialbank*, som i denna ort verkat välgörande. I Wenersborg deremot, hvarest endast finnes en afdelning af Wermlands Enskilda Bank, hvilken icke på långt när tillfredsställer behovet af den derstädes betydligt tilltagande rörelsen, kännas olägenheterna af bristen på en större kreditanstalt särdeles.

5. Kameralförhållanden.

Redogörelse för antalet af hemman och lägenheter inom länet, deras natur och brukningsdelar jemte Tab. N:o 10. uppskattningensvärdet inhemtas af bifogade tabell N:o 10.

Till skatte hafva blifvit köpte 134½ mantal krono, hvarmed antalet af skattehemman, under den tid berättelsen omfattar, blifvit ökad; deremot är hemmantalet i länet minskadt med ½ mantal, som blifvit i jordeboken uppfördt såsom lägenhet. Intet hemman är från ödesmål upptaget. Nyskattlagde med åsatt ränta äro, inom Kullings fögderi: nybygget Orrholmen, 1859 fastställt till ½ mantal, samt Ödeshammaren Stålarp i Ås härad, 2½ mantal, genom Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes utslag den 5 November 1860, fastställt af Kongl. Kammar-Kollegium 1861; medgifne rätt till skatteköp utan ny skattläggning, emot gamla räntans utgörande,

Marks fögderi: Kaggasbo, skattlagdt 1861; Kinds fögderi: Wegby, tre kronotomter, skattlagde 1861; och ytterligare i Kullings fögderi: allmänningsarne Gälaveden och Trehörningen, skattlagde år 1861.

Hemmansklyfningen fortgår inom Södra Dals fögderi, efter hvad som uppgifvits, så, att der finnas lägenheter som blott innehålla 4 à 5 tunnland.

Jordafsöndringar, som blifvit af Kongl. Maj:ts Befallningshafvande fastställda, äro:

under år 1856	6 stycken;	under år 1859	7 stycken;
1857	2 »	1860	2 »
1858	17 »		tillsammans 34 stycken.

Anmärkas bör likväl, att en stor mängd jordafsöndringar ske, som icke anmälas till fastställelse.

Tab. N:o 11. Af hosfogade tabell N:o 11 inhemtas upplysning om fortgången inom länet af *laga skiften* under perioden och kostnaderne derför. Från Provins-Landtmäteri-Kontoret har derjemte inforrats motstående upp-

Tab. Litt. B. gift, tab. Litt. B., angående antalet af de hemman, som undergått laga skifte och de, som återstå oskiftade, i hvilken uppgift likväl möjligen torde förefinnas något misstag till följd deraf att kontorets handlingar, vid den brand som år 1834 öfvergick Wenersborg, förstördes.

Rörande det fördelaktiga inflytandet å jordbruket af laga skiften, kunna meningarne ej vara delade. Den ifver, hvarned skiftena fortgå, vittnar också om att jordbrukaren inser att fördelarne, icke blott af tidsbesparing vid brukningen utan äfven af friheten att sjelf råda öfver sin jord, öfverväga de olägenheter, som

Tab. Litt. A. *Antalet minuterings- och utskänkingsställen samt afgifterne derför.*

	Minuthandel		Utskänkning				Summa afgift i R:dr R:mt.
	genom bolag.	af enskilde personer.	genom bolag.	å gästgifverier på landet och utskänkingsställen i städerna.	å exercismötesplatser.	enligt särskilde tillståndsresolutioner på kortare tid.	
Wäne fögderi	—	—	—	1	—	2	1,886 40
Kullings dito	—	—	—	7	—	2	1,980 —
Marks dito	—	—	—	10	1	—	5,360 33
Kinds dito	—	1	—	8	—	—	2,160 —
Sundals dito	—	—	—	5	—	1	1,106 67
Wedbo dito	—	2	—	—	—	—	450 —
Wenersborgs stad	1	—	—	10	1	—	19,941 84
Borås dito	—	6	1	—	—	2	9,391 02
Alingsås dito	1	—	1	—	—	—	5,659 40
Ulricehamns dito	—	2	—	6	—	—	2,798 25
Åmåls dito	1	—	—	2	—	1	4,060 —
Summa	3	11	2	49	2	8	54,793 36

Af infutne afgifterne äro utbetalde:

Provision till Redogörarne	105: 54.
Andel till Länets Norra Hushållnings-Sällskap	6,688: 01.
» » » Södra dito	3,845: 18. 10,533: 19.
» » socknarne, som fördelas i förhållande till folkmängden	8,561: 54.
» » städerna: Wenersborg	15,880: 85.
Borås	7,497: 80.
Alingsås	4,518: 46.
Ulricehamn	2,234: 12.
Åmål	3,241: 50. 33,372: 73. 52,573: —

Återstoden utgöres af dels afskrifning för godtgjorde öfverlevereringar och restituerade medel, samt dels balanserade medel beroende på pröfning af uti Kongl. Kammar-Rätten anförde bevärd öfver Pröfnings-Komiténs beslut

2,220: 36. 54,793: 36.

förrättningarne medföra, äfven om han icke i lika mån med alla grannarne kan komma i åtnjutande af alla skifteslagets förmåner. På skogarne hafva deremot skiftena, åtminstone till en början, ej verkat välgörande till följd af skiftesstadgans föreskrift, som medger afverkning af den skog, hvilken vid skifte frångår ett hemman.

Af nedanstående tabell Litt. C. inhemtas beloppet af influtna *verkliga Statsbidrag*.

Tab. Litt. C.

Efter *roteringsindelningen* underhåller Elfsborgs län:

af Westgöta Regemente	208 man,
» Elfsborgs d:o	1,191 »
» Westgöta Dals d:o 6 kompanier	900 »
» Båtsmanshället	87 »

För den år 1826 och derefter tillkomne ordinarie rotering för hittills oroterade någre få hemman och lägenheter erlagges rotfrihetsafgift.

Tab. Litt. B.

Öfversigt öfver skiftesverkets tillstånd.

Förmedlade mantal: inom	hvilka undergått fastställt en- eller laga skifte och stor-skifte, som troligen icke rubbas.			hvilka troligen komma att undergå laga skifte.			hvilka troligen icke komma att undergå laga skifte.		
	På alla ägorne.	På endast inägorne.	På endast utägorne.	På alla ägorne.	På endast inägorne.	På endast utägorne.	På alla ägorne.	På inägorne.	På utägorne.
	Marcks härad	255½	2½	34½	152½			49	
Bollebygds d:o	65½	½	1	17½			3½		
Wedens d:o	95½	2	3	15½			9		
Redvägs d:o	120½	32½	26½	135½	38	57½	33½	20½	7½
Kinds d:o	288½	6½	13½	201½	24½	14½	13½	4½	
Kullings d:o	113½	4	7½	177½					
Gäseneds d:o	83½	69½	128½		79½	42½	13½	28½	
Ås d:o	112	3½	6½	159½		2½			
Wedtle d:o	124½	1	4½	19½			18½		
Ale d:o	254½	2	26½						
Flundre d:o	43½	22½	16½	16½	21½	28			
Bjerke d:o	40½		3	39½			13		
Wäne d:o	170½	4	3½		½	2½	7		
Sundals d:o	224½	2½	9½	7½					
Nordals d:o	91½	½	2	27½			7½		
Walbo d:o	120½	3½	9½	65½					
Wedbo d:o	200½	18½	14½	68					
Tösbo d:o	79½	11½	7½	29½			28½		
Summa	2,483½	188½	316½	1,134½	164½	147½	196½	54½	7½

Tab. Litt. C.

Influtne verkliga Statsbidrag samt restantier derå åren 1856—1860.

	År 1856.		År 1857.		År 1858.		År 1859.		År 1860.	
	Influtne. R:dr R:mt.	Resterande. R:dr R:mt.	Influtne. R:dr R:mt.	Resterande. R:dr R:mt.	Influtne. R:dr R:mt.	Resterande. R:dr R:mt.	Influtne. R:dr R:mt.	Resterande. R:dr R:mt.	Influtne. R:dr R:mt.	Resterande. R:dr R:mt.
Statsmedel	302,387 ⁹⁸	26,697 ⁸⁹	325,733 ³⁹	31,714 ⁴³	324,550 ⁴³	32,882 ⁸⁰	329,919 ³⁰	24,437 ⁵¹	319,160 ⁸⁷	22,202 ⁹⁵
Bränvinstillverkningsafgift	203,373 ⁹³		237,307 ¹²		201,483 ³⁴		222,616 ⁷⁵		149,375 ⁸¹	
Riksgäldsmedel	94,660 ²⁵	714 ³⁷	100,536 ⁹⁸	758 ²⁶	124,047 ⁸³	2,217 ⁹⁴	104,286 ⁴⁸	936 ³⁷	111,009 ²²	1,609 ²⁰
Summa	600,422 ¹⁶	27,412 ²⁶	663,577 ⁴⁹	32,472 ⁶⁹	650,081 ⁶⁰	35,100 ⁷⁴	656,822 ⁵³	25,373 ⁶⁸	579,545 ⁹⁰	23,812 ¹⁵

Enligt Kongl. Brefvet den 21 September 1839 betala städerna vakansafgift för 19 ordinarie båtsmansnummer.

Extra roteringen utgöres:

vid Elfsborgs Regemente af 77 rotar	21 daler 16 öre,
» Westgöta-Dals dito af 67 »	4 »
» Westergötlands Båtsmans-kompani 12 rotar	

samt af städerna för $2\frac{1}{2}$ mantal, motsvarande $\frac{19}{100}$ roteandel.

Af ofvannämnde 156 rotar hafva, i händelse af krig, 151 åtagit sig att uppsätta hästar, men återstående 5 vilja fortfarande hålla karl. Roteringsprestationen uppgår, enligt 1860 års markegångssättning, till 104 R:dr 50 öre för hel soldatrote, och för helt hemman, tillhörande båtsmansroteringen, till 22 R:dr 42 öre R:mt.

Klereciets aflöning rättar sig merändels efter tiondesättning och gamla eller nyare öfverenskommelser, som dels äro af Kongl. Maj:t stadfästade för viss tid, dels och i allmänhet endast gälla för den lönade prestmannens tienstetid. Utgiften härtill, inberäknad kyrkobetjeningens aflöning, är för ena orten så olik den andra, att hvarje från det hela dragen slutsats om samma utgiftsbelopp på hemmantal eller annorledes skulle blifva förvillande. Detta onus är dock ganska säkert på landsbygden ett bland de betydligaste, då beloppet deraf kanske uppgår till 22, 30, 37 och ända till 45 R:dr R:mt på helt mantal om året, oberäknadt de så kallade jura stolæ. I städerna deremot äro innevärnarnes afgifter till Klereciet jemförelsevis mindre och således vanligen föga betungande.

För *väghållningen* på landet erfordras årligen från och med 4 till och med 16 ökedagsverken af hvarje helt mantal, i förhållande till lokalen, samt något mera vid tillfälliga större skador å vägarne. Vaghållningsbesväret, ehuru på vissa orter mindre betungande, är det deremot å andra i hög grad, der, till följd af nya kommunikationsleders öppnande, transporten erhåller nya riktningar, och vägarne således i jemförelse med hvad förut varit fallet mycket befaras. Svårigheten att i vissa orter erhålla tjenliga väglagningsämnen ökar också å dessa ställen tungan af denna jorden åliggande skyldighet, som ovilkorligen fordrar om icke en lättnad, åtminstone en reglering och jemnare fördelning. De tillförene mindre väl hållne vägarne hafva i senare tider blifvit förbättrade, sedan Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, efter att, å utlysta sammanträden med ortens innevärnare, hafva åstadkommit öfverenskommelser derom, påbjudit vägsynernes hållande dels höst-, dels vartiden, i stället för förut under sommaren.

De afgifter, som utgå på landsbygden, för *kyrko-, prestgårds- och tingshusbyggnad, inqvartering, skallgång* och andra *jagtanstalter, tingsgästning* och *häradstjenares aflöning, kurhusmedel, barnmorskeaflöning, djeknepennningar, kollekt- och stamboksmedel* äfvensom *riksdagsmannaarfvode*, samt i städerna för kyrko-, skole-, rådhus och andra publika byggnader, brandredskaps underhållande, magistraters och stadsbetjentens aflöning, inqvartering, kurhusmedel, djeknepennningar, kollekt- och stamboksmedel samt riks-dagsmannaarfvode, med flere tillfälliga kommunalutgifter äro alltför olika, orter och städer emellan, att kunna sammanföras och beräknas till något visst å hvarje hemman, bruk, inrättning, näring eller person, med den tillförlitlighet i kalkylen, som för ändamålet skulle erfordras.

Hvad städerna angår har Kongl. Maj:ts Befallningshafvande infortrat och bifogar vid hvar och en af dem uppgift på inkomster och utgifter.

6. Politi.

För religionens, sedlighetens och bildningens befrämjande och vidmakthållande är, oberäknadt presterskapets och kyrkorådens inverkan, sörjdt genom en mängd dels offentliga, dels enskilda anstalter.

Bland de förra intager *Wenersborgs Elementar-läroverk* ett framstående rum. Dess utvidgande till fullständigt läroverk, äfven på den klassiska linien, med en Rektor, tre Lektorer och åtta Adjunkter, är under den tid perioden omfattar beslutadt, och ett för orten länge känt behof derigenom afhjelpat. En af de stora idéer, som skapat Sveriges ännu bevarade inrättningar, uttrycker sig i systemet af dess offentliga läroverk, i dessas gemensamma riktning att bilda ett folk med grundlighet i begrepp och allvar i lynne, i deras jemna stigande, från elementarisk öfning af kunskapsförmågan, till bestämda kunskaper. De klassiska studierna äro, oberäknadt den öfning för tankeförmågan och den lättnad för bibringande af den grammatikaliska undervisningen, de medföra, bidragande till detta mål; och den åsigt, som velat utdöma dem, och funnit tiden, hvars vinstberedande värde äfven under barndomsåren man noga beräknat, onyttigt förspild på dessa studier, dem England, detta företrädesvis praktiska land, fortfarande lägger till grund för undervisningen, torde förr eller senare komma att vika.

Jemväl i länets öfriga städer finnas större och mindre Läroverk; i Borås lägre elementarläroverk med Rektor och fem Kolleger, i Alingsås med Rektor och två Kolleger samt i Åmål med Rektor och två Kolleger, och i Ulricehamn pedagogi med en lärare.

I Borås är jemväl under den tid, berättelsen omfattar, med understöd af statsmedel, inrättad en *teknisk skola*, som flitigt begagnas, och hvartill ett prydligt hus blifvit af staden uppfördt.

I Wenersborg är genom nitiska bemödanden af några bland dess handverkare och ett frikostigt bidrag af en medlem inrättad en *söndagsskola för lärlingar*, hvaraf dessa draga mycken nytta. Äfven i Borås samt Ulricehamn äro sådane skolor organiserade.

Folkskolor, dels fasta, dels ambulatoiska, äro i alla kommuner inrättade, mångenstädes jemväl *roteskolor* för bibringande af de allra första kunskaperne; äfven *sockenbibliotheker* finnas flerstädes. I Wenersborg, Borås och Åmål finnas särskilde *flickskolor* inrättade för bibringande af kunskaper och insigt i *handslöjder*. Jemväl å Trollhättan finnes, jemte en af Trollhätte Kanalbolag bekostad skola, en *slöjdskola* för fruntimmersarbeten. Å Lilla Edet finnes en privat skola för gossar, som besökes af 30, dels hel-, dels halfpensionärer. Vid Uppersuds, Billingsfors och Bäckefors bruk äro friskolor inrättade, och år 1860 på Baldersnäs jemväl en flickskola, der omkring 40 barn åtnjuta undervisning. Vid Rydboholms och Rydals fabriker likasom vid Fallered äro skolor för fabriksfolkets barn inrättade, hvarjemte inom Istorps och Sätilla pastorater, likasom vid Kobergs säteri, finnas donerade skolor.

För omsorgen om vanvårdade barn äro inom länet tvenne föreningar bildade, till hvilkas understöd Kongl. Maj:t i näder tillätit, att räntan af en i fordna tider för uppförande af ett allmänt arbetshus bildad fond får användas. Dessa föreningar, af hvilka den ena i Borås under namn af *Prins Gustafs förening* redan i flera år funnits till och den andra under namn af *Drottning Lovisas förening* nyligen bildats i Wenersborg, emottaga, den förra, hvars tillgångar genom donationer af enskilda betydligare tillväxt, 40 och den senare 20 vanvårdade barn, hvilka emot ersättning utlemnas till fosterföräldrar, om hvars lämplighet föreningens medlemmar äga kännedom.

Inom Östads socken af Ale härad finnes jemväl en af framlidne Kommerserådet J. Sahlgren år 1775 inrättad skola å Östads säteri, uppgående med underlydande hemman till 20 $\frac{1}{16}$ mantal, hvaraf inkomsten jemte räntan af ett i Rikets Ständers Bank insatt kapital, uppgående, till följd af inträffad myntförsämring, till 25,000 R:dr R:mt, användas enligt stiftarens föreskrift till uppfostrande af fattigare samhällsklassers barn till jordbrukare. Vid denna välgörande inrättning, benämnd *Östads barnhus*, underhållas årligen omkring 100 barn, af hvilka största delen utlemnas till fosterföräldrar bland godsets underhafvande och njuta undervisning vid skolan. Den förvaltas genom en på stället boende Intendent af en af testators arfvingar, som hvar efter annan nämner sin efterträdare, under öfverinseende af Wasa Ordens Kommendörs-Kapitel.

Bland välgörenhetsinrättningar förtjenar äfven omnämnas en af framlidne Krigsrådet D. Fryxell och hans fru M. Langenskjöld gjord *donation* af säteriet Ekholmen med underlydande i Nordals härad, hvaraf inkomsten användes, dels till pensioner för medellösa enkor och barn inom Elfsborgs län och Wermland, dels till stipendier för studerande vid Marjebergs artilleriläroverk, Upsala akademi och Carlstads skola, äfvensom till bildande af en fond för en lancasterskola, gemensam för Gunnarsnäs och Holms socknar. Den förvaltas af en Direktion, bestående af Landshöfdingen i länet såsom ordförande, samt Häradshöfdingen och Kronofogden i Sundal, Pastor i Ör och vissa dels valda, dels af testatorerne nämnda medlemmar.

Särskildt till förmån för Wenersborgs samhälle tillkomna fromma stiftelser äro:

En af framlidne General-Auditören E. G. Gyllenheim, enligt testamente af den 6 Oktober 1824, stiftad, benämnd *Gyllenheimska donationen*, bestående af kontanta medel och frälseräntor till belopp af omkring 9,500 R:dr samt å stadens ägoområde belägna bebyggda landeriet Fredrikslund, hvaraf inkomsten användes till ett eller flera barns försörjning till uppnådda 14 års ålder samt till premier åt 5 gossar och 5 flickor i stadens folkskola, då de derifrån afgå och uppnått 14 års ålder; samt

En, stiftad af framlidne Regements-Läkaren G. Sandmark, enligt testamente den 20 April 1850, af aktier till ett nominelt belopp af 7,000 R:dr, hvartill kommit aktieutdelningen, som, enligt föreskrift, besparats till den 1 Juli 1857 och hvilken fond blifvit anslagen: »till uppförande af sunda och tjenliga *bostäder* för sådane åldriga och torftiga till arbetsklassen hörande personer af Wenersborgs stads innevånare, hvilka sjelfva sakna förmåga att anskaffa sig dylik bostad». Fonden förvaltas enligt testators föreskrift af Drätselkammaren, som å tjenlig plats låtit uppföra ett tvåvåningars stenhus med boningsrum, kök och nödiga uthus för 13 familjer mot en kostnad af 11,620 R:dr R:mt. Genom aktiernes realisering samt årliga hyror, hvilka dock äro ganska billiga, hade fonden vid 1860 års slut en kontant behållning af 5,168 R:dr 20 öre R:mt.

För *helsovården* äro Provinsiälläkare stationerade i länets 5 städer, hvarjemte, under den tid berättelsen omfattar, ett Provinsiälläkare-distrikt tillkommit, nemligen för Kinds härad i Svenljunga, hvarest en bostad för Läkaren är under byggnad.

Äfven för Skene och en del af Dalsland äro förslag om stationerande derstädes af Provinsiälläkare framställda, och för förstnämnde ställe numera jemväl af Kongl. Maj:t i nåder godkändt. Å Trollhättan är jemväl stationerad en af Kanalbolaget aflönad Läkare, hvarjemte Regements-Läkaren vid Westgöta-Dals regemente för närvarande är boende å Lilla Edet. I städerna äro jemväl särskilda Stadsläkare anställda. Af de vid Westgöta-Dals regemente anställda Bataljons-Läkare är den ene bosatt och praktiserande i Wenersborgs stad, den andre i Ale härad. En Bataljons-Läkare vid Elfsborgs regemente är bosatt och praktiserande i Borås.

Offentliga *sjukvårdsanstalter* äro Lasarettene i Wenersborg och Borås. Antalet sängar utgör å det förra 50 och å det senare likaledes 50, hvilket hittills fullt motsvarat behofvet. Utgifterne för dessa sjukvårdsanstalter bestridas dels af räntan å kapitaltillgången, som år 1860 utgjorde: för Wenersborgs Lasarett 1,500 R:dr, oberäknad ej mindre den fond 3,500 R:dr, som af aflidne Stadsfogden C. M. Dafgård blifvit skänkt till Lasarettet, för att bereda kostnadsfri vård derstädes åt medellösa personer af de bildade samhällsklasserna, än äfven en af aflidne P. Ekman gjord *donation* å 500 R:dr Specie, in-tecknad i säteriet Kilanda, hvaraf räntan tillfaller Lasarettet; och för Borås: 3,000 R:dr; samt dels af de från länet utgående Lasarett- och Kurhusafgifter, som under det sista af de år berättelsen omfattar utgått för hvarje mantalsskrifven person med 15 öre till det förra och 16 öre till det senare.

Apothek finnas i samtliga städerna samt derjemte å Trollhättan, Lilla Edet och Svenljunga.

Helsobrunnar och *badinrättningar* finnas i Alingsås; vid Rostock och hemmanet Hällan i Nordals härad; å pastors i Ed boställes ägor; i Ödskölds socken (föga besökt); å hemmanet Killeruds ägor i Edsleskogs socken, kallad Hults brunn (jemväl föga besökt); vid hemmanet Årbol i Åmåls socken; den så kallade Falskogs källa i Rångedala socken af Ås härad; samt å hemmanet Torshults ägor i Strengsereds socken af Redvägs härad.

Bland dessa helsobrunnar hafva endast de förstnämnde vid Alingsås och Rostock samt vid Årbol och i Rån-
gedala varit besökta af personer utom orten.

Examinerade *barnmorskor* finnas i städerna, men ännu blott i några församlingar på landet; omsorgen
om anskaffande deraf har dock småningom gifvit sig tillkänna, och å flera ställen hafva sådana under perio-
den blifvit anställda.

Vaccinatörer finnas inom alla orter.

Veterinärinrättningar finnas i Wenersborg och Borås med dervid anställda Läkare. Äfven i Åmål finnes
numera Veterinär-Läkare, till hvars aflönande det Norra Hushållnings-Sällskapet lemnar bidrag.

Rättsväsendet och *polisverksamheten* handhafves inom länet med ordning och nit, och antalet af gröfre
förbrytelser har, såsom följd deraf och af tilltagande bildning, i jemförelse med fordna tider högst märkbart
aftagit. Fångantalet vid Wenersborgs cellfängelse har, oaktadt den under perioden inträffade förändrade lag-
stiftningen angående stöld och bedrägeri, hvarigenom fängelsestraffen ökats, ej stigit, såsom man haft anled-
ning vänta. Ett kronohäkte i Borås i stället för det i Alingsås befintliga torde dock, till undvikande af den
långa transporten, blifva nödvändigt.

De *kreditanstalter*, som inom orten anlitas, äro: Hypotheksinrättningen för jordägare i Göteborgs och
Bohus samt Elfsborgs län, hvilken under senare tiden utsträckt sin verksamhet jemväl till Skaraborgs län,
och för norra delen af Dalsland: Wermlands Hypotheksförening. Derjemte, för lån på kortare tid och kredi-
tivens beviljande samt upp- och afskrifningsräkning: en afdelning af Örebro Privatbank i Borås; en på under-
stöd från Rikets Ständers Bank grundad Filialbank derstädes; samt afdelningar af Wermlands Enskilda bank
i Wenersborg och Åmål, den senare blott för kreditiver samt upp- och afskrifningsrörelse. Till en mindre
del anlitas äfven Rikets Ständers Banks afdelning i Göteborg. Behovvet af en utvidgad kreditanstalt för We-
nersborg är, på sätt redan blifvit anfördt, kämbart.

Sparbankernes antal och rörelse inhemtas af tabellen N:o 12; utom de deri omförmälde, är en spar- Tab. N:o 12.
bank i södra delen af Kinds härad under organisation. Den räntefot, efter hvilken delägarne godtgöras, är i
allmänhet 5 procent.

Sockenmagasiner finnas uti 56 socknar, således få i förhållande till socknarnes antal inom länet. De
befintlige magasinernes fonder äro dessutom obetydliga med afseende å socknarnes omfång samt utsäde och
spanmålsbehof efter inträffade missväxtår, så att de svårigen kunna tagas i beräkning vid sådana tillfällen,
helst grunderne för inrättningen merändels förutsätta spanmålslagrets utlånande årligen vid vårtiden, för att
efter påföljande skörd återlevereras in natura med viss afgäld, men hvilket icke gerna kan ske, då svårare
missväxt inträffar, och det skulle vara mest af nöden att återbekomma lånen, till understöd för utsäde behöf-
vande delägare.

En gemensam *brandstodsförening* för länet finnes, stiftad år 1841, med en ansvarighetssumma, uppgående
1860 till:

för byggnader	24,284,200 R:dr,
» lösören	16,374,950 »

Till följd af flera, under den tid, berättelsen omfattar, inträffade eldsvådor, hafva de afgifter, som måst
uttaxeras, uppgått till $\frac{1}{3}$ procent af försäkringsvärdet, hvilket föranledt bildandet af *särskilda föreningar* för
vissa härader, hvilket med afseende å de större bidrag, som vid inträffade betydligare brandskador komma att
utkrävas af delägarne i dessa mindre föreningar, torde befinnas mindre välbetänkt.

Rörande *fattigvården* meddelar hosfogade tabell N:o 13 tillgängliga upplysningar. Detta onus är Tab. N:o 13.
onekligen det mest betungande, uppgående öfver hufvud taget till 40 à 50 R:dr per mantal. De fattige un-
derhållas dels i dertill inrättade fattighus, dels genom deras öfverlemnande till omvårdnad emot ersättning af
dertill lämplige personer, i några socknar på det sätt, att de turvis underhållas af jordägarne, hvilket i öfver-

ensstämmelse med stadgandet i fattigvårdsförordningen ej förekommer i fråga om barns underhåll. I några socknar ombesörjes fattigvården af sockennämnden, gemensamt för hela socknen, i andra genom försorg af de rotar, i hvilka socknarne äro fördelade.

I städerna är fattigvården omsorgsfullt ordnad. I Wenersborg är staden, med afseende å fattigvården, ordnad i särskilda rotar, inom hvilka tillsyn hålles af rotemästare eller ordningsmän. Ett härom upprättadt reglemente är af Kongl. Maj:ts Befallningshafvande fastställt. För fattigvården i Borås finnes också ett af Kongl. Maj:ts Befallningshafvande fastställt reglemente.

En byggnad till *bostad för arbetare* är uppförd i Wenersborg af den till detta ändamål donerade ofvan omnämnda fond, och förslag uppgjort till uppförande ytterligare af en sådan byggnad. Under den kallare årstiden förses de fattige med föda kostnadsfritt genom en af fattigvården besörd spisinrättning.

I Wenersborg är en förening af fruntimmer bildad för beredande af *arbetsförtjenst* åt medellösa bland qvinkönet. I Borås finnes äfven en sådan förening af fruntimmer under namn af *Maria-stiftelsen*, förnämligast i ändamål att vårda och uppfostra fattiga flickor. Begge dessa inrättningar hafva verkat särdeles välgörande.

Städer.

Wenersborg, hörande till tredje klassen enligt Kongl. Maj:ts nådiga Resolution den 11 April 1853, erhöll stapelstadsrätt enligt Kongl. Maj:ts nådiga Kungörelse den 16 Mars 1858, är grundlagd under Drottning Christinas regering på utmarken af f. d. säteriet Hufvudnäs i Wassända socken, vid södra ändan af sjön Wenern, från hvilken segelled blifvit öppnad genom sjön Wassbotten, förbi Göta elfs fall vid Nyebro till slussen vid Brinkebergskulle. Genom de af Konungarne Carl IX och Gustaf II Adolf utfärdade privilegier och donationsbref för staden Brätte, hvars innevägnare 1642 ålades flytta till den nuvarande staden, och genom de vidare af Drottning Christina utfärdade privilegier äro 7½ mantal af Wäne härad donerade till staden, nemligen Amnered ½, Amnered Skattegården ½, Guntorp ½, Espered stora 1, Wassända ½, Korsebergatorp ½, Hufvudnäs säteri 2, Torpa 1, Kjellshagen ½, Björkholmen ¼ och Hufvudnäsön ¼ mantal. Dessutom hafva två vester om sjön Wenern närbelägne, hemmansdelar i Frendefors socken af Sundals härad, Djupedalen ½ och Stora och Lilla Grönvik ¼ mantal, blifvit staden underlagda. Bland dessa hemman äro Hufvudnäs, Hufvudnäsön, Torpa, Kjellshagen, Korsebergatorp och en del af Björkholmen från äldre tider styckade i smärre jordlotter, hvilka innehafvas af enskilda personer. Återstoden af Björkholmen, som nu kallas Holmängen, samt åtskilliga jordlotter äfvensom Hufvudnäsöns vattenfall och skogsmark utarrenderas för stadens räkning, hvarjemte en del af jorden är upplåten till löningslägenheter åt Borgmästare och Pastor. Redan vid den Landtmäteriförrättning, som 1787 verkställdes, voro hemmanen Guntorp och Wassända till namnen försvunna, men skola blifvit fördelade på de hemman, som nu förekomma under benämning af Knutbol med Torpet, Gatan, Grönelid och Brättehaga. Hemmanen Amnered med Brättehaga ¼ mantal, Grönelid ¼, Knutbol med Torpet ¼, Espered 1, och Gatan ¼ mantal, äro alla för stadens räkning utarrenderade.

Staden med dithörande donerade hemman inom Wassända socken lyda under stadens jurisdiktion, men ofvanberörde tvenne hemman i Frendefors socken, Djupedalen och Grönvik, lyda i kyrkligt hänseende under Frendefors pastorat, i judicielt under Sundals häradsrätt, och i kameralt under Sundals fögderi.

Rörande handel och sjöfart, fabriker, handtverkerier, äfvensom tomter, jord och lägenheter af alla slag i denna, likasom i länets öfriga städer, inhämtas upplysning af de deröfver upprättade tabeller.

Här förtjenar således endast att nämnas, att sedan staden erhållit stapelstadsrätt, handel med spannmål, jernvål på utrikes orter, betydligt tilltagit, hvartill dess gynnsamma läge i väsentlig mån bidragit, och hvilken handel, derest jernvägsförbindelse med de inre delarne af Westergötland kan åstadkommas, skulle i väsentlig mån ytterligare tilltaga. I öfrigt omfattar handeln hufvudsakligast in- och utländska kranvaror, specier och drycker, salt, sill och andra viktualievaror jemte stenkol, samt i kommission från Wermland

jern och trädvaror. Köpmännen i Wenersborg förlägga dessutom en stor del af dem, som idka landthandel i orten.

Jemväl fabriker och handtverkerier hafva icke obetydligt tilltagit, men lida under den tid af året, då sjöfarten är stängd, genom brist på kommunikationer.

Å stadens skeppsvarf hafva under femårsperioden blifvit nybyggda tio och förbyggda elfva stycken medelstora fartyg, af hvilka en del blifvit till främmande orter försålda.

Den inrikes sjöfarten på Wenern har upptagits af jern och andra bergverkseffekter, afvensom med blockar till försågning vid Trollhättan och Lilla Edet. Djupet i segelleden förbi staden är beräknadt för 9½ å 10 fot djupgående fartyg. Segelledens bibehållande vid erforderligt djup afvensom underhållet utaf dragvägar utmed och broar öfver kanalen åligger Nya Trollhätte Kanalbolag, enligt Kongl. Brevet den 28 Juli 1852. Slussarnes bredd är 24 fot och öppningen i broarne öfver segelleden i enlighet dermed.

Beträffande stadens sjukvård är under år 1859. uppfördt ett särskildt sjukhus för staden, att begagnas vid inträffande farsoter. Kostnaden derfor har uppgått till 8,000 R:dr. Huset lemnar utrymme för 24 sjuk-sängar, och är nödig sjukattiralj afven att tillgå.

Wenersborg har en Borgmästare och fyra Rådnen.

Stadskassans inkomster och utgifter i medeltal åren 1856—1860 inhemtas af nedanstående tabell Tab. Litt. D. Litt. D.

Tab. Litt. D. Wenersborgs Stadskassas inkomster och utgifter i medeltal åren 1856 med 1860.

Inkomster.			Utgifter.					
	R:dr	R:mt	öre.		R:dr	R:mt	öre.	
Arrende för stadens hemman	1,528	75		Afskrifningar	1,781	17		
" " Nyebro	1,200	—		Löner	10,592	51		
" " små lägenheter	4,508	96		Arfvoden	499	61		
Ersättning af Trollhätte bolag	3,000	—		Skrifningsmaterialier och ljus	551	64		
Tullfrihets ersättning	48	84		Beklädnad	441	09		
Burgäld	30	50		Eldsläckningsanstalter	470	01		
Taxerade medel	93	49		Utskylder för hemman	316	52		
Platspenningar	1,469	90		Renhållning	212	80		
Näringsafgift	361	40		Vägunderhåll	208	30		
Bötesmedel	393	25		Underhåll af Nyebro	274	54		
Straffränta	147	65		Diverse	1,167	02		
Kokbusafgift	562	36		Byggnadsutgifter	1,258	25		
Fiskförsäljningsafgift	81	—		Regleringsutgifter	647	28		
Minuterings- och utskänkungsafgift	9,777	58.		Räntor	790	26		
Seglitionsafgift	964	36		Fångunderhåll	109	77		
Tillfälliga inkomster	802	07		Gator och torgs underhåll	1,124	96		
Hamn- och kajafgift	958	22		Lyshållning å torg och gator	1,377	27		
	Summa R:dr	R:mt			Summa R:dr	R:mt		
	25,928	33			21,823	—		
Inkomster.			Hamn- och kajbyggnaden.			Utgifter.		
	R:dr	R:mt	öre.		R:dr	R:mt	öre.	
År 1856	5,474	68		År 1856	16,395	05		
" 1857	3,965	41		" 1857	14,850	42		
" 1858	5,404	77		" 1858	7,774	96		
" 1859	6,422	87		" 1859	3,999	35		
" 1860	6,028	49		" 1860	3,435	97		
	Summa R:dr	R:mt			Summa R:dr	R:mt		
	27,296	22			46,455	75		

Anmärkning. För åstadkommande af hamn- och kajbyggnaden, har län blifvit upptaget, hvilket årligen amorteras. I följd häraf öfverstiga utgifterna ännu inkomsterna.

Borås. Staden är anlagd under Konung Gustaf II Adolfs regeringstid år 1622, i Wedens härad vid Wiskaån, som till en längd af $\frac{1}{4}$ mil från staden är segelbar, förnämligast med afseende å den rese- och

Tab. Litt. E.

Inkomster och utgifter i Borås stads kassor för år 1861.

Inkomster.	R.dr R.mt.		Summa Riksmynt.		Utgifter.	R.dr R.mt.		Summa Riksmynt.	
	R.dr.	öre.	R.dr.	öre.		R.dr.	öre.	R.dr.	öre.
I. Borgerskapets enskilda kassa.					I. Borgerskapets enskilda kassa.				
Behållning från förra räkenskapsåret	500	—			Aföning till Staden Äldstes Sekreterare och Vaktmästare	100	—		
Burgäldsafgift	20	—			Amortering och ränta å kassans lån 1,000 R:dr	1,120	—		
Uttaxeras af 184 borgerlig fyrk å 4: 50	828	—	1,348	—	Ränta å Holmströmska donationen 2,400 R:dr	120	—		
					Afkortningar	8	—	1,348	—
II. Stadens särskilda kassa.					II. Stadens särskilda kassa.				
1. Båtmansvakansafgift.					1. Båtmansvakansafgift.				
Uppbörd af hemman på landet	122	—			Båtmansvakansafgift	—	—	632	—
Uttaxeras af jord, tomt och fyrk, efter 2:dra Art B: villnings-Förordningen	510	—	632	—	2. Skjutsningsbesväret.				
					Entreprenadafgift för skjutsens utgörande				
2. Skjutsningsbesväret.					Afkortningar				
Uttaxeras af 184 borgerlig fyrk } 237 fyrk å 4: 25	1,007	25			3. Skorstensfejarens aföning.				
» » 53 närings d:o }	1,013	76			Lön	600	—		
» » 384 tomter å 2: 64	1,013	76			Öfverskott	9	61	609	61
» » 462 tunnland jord, å 2: 19	1,011	78	3,032	79	4. Eldsläckningsanstalterna.				
					Brist i kassan från förra året				
3 Skorstensfejarens aföning.					Aföning till brandmästaren och branddrängen				
Uttaxeras af 387 spisar å 80 öre	309	60			Brandredskapens underhåll				
» » 1,579 kakelugnar å 19 öre	300	01	609	61	5. Stadsläkarne och Barnmorskan.				
					Brist i kassan från förra året				
4. Eldsläckningsanstalterna.					Aföning till Stadsläkarne				
Uttaxeras af 730,000 R:dr brandförsäkringsvärde, å 70 öre per mille	511	—			» » Barnmorskan				
Uttaxeras af hyresgäster, som begagna mer än ett rum, å 38 öre	30	—	541	—	Afkortningar				
					6. Veterinärläkaren.				
5. Stadsläkarne och Barnmorskan.					Brist i kassan från förra året				
Uttaxeras af 1,869 mantalsskrifne personer å 55 öre	—	—	1,027	95	Lön				
					7. Riksdagsmannaarfvode.				
6. Veterinärläkaren.					Brist i kassan från förra året				
Uttaxeras af 462 tunnland jord, å 35 öre	—	—	161	70	Afkortningar				
					III. Stadens allmänna kassa.				
7. Riksdagsmannaarfvode.					Brist i kassan från förra året				
Uttaxeras af 347 röster, å 5: 20	—	—	1,804	40	Aföning till Rådhusrättens och Magistratens ordförande och ledamöter				
					Aföning till Stads- och Kronouppbörds-kassören				
III. Stadens allmänna kassa.					» » Stadsfiskalen och Byggnadsinspektoren				
Skatt och arrenden af qvarnar, hemman, jord och hus...	3,180	—			» » Stadsexekutorn				
30:de penningafgift vid fastighetsköp	1,500	—			» » Poliskonstaplarna och Stadsbetjeningen				
Öfverskott af bräuvinnsmedlen	5,000	—			» » Brandvaktskorpraler, torn- och gatuvakt				
Ståndplatspenningar	400	—			Gatupplysning				
Tullfrihetsersättning	330	—			Underhåll samt skatter å allmänna byggnader				
Saköresmedel	100	—			Ränta med amortering af stadens byggnadslån				
Oförsäld koppar	1,000	—			» å skulder på stadens fastigheter: Tekniska skolans hus, Marieberg och Ålgårdsqvarn				
Uttaxeras af 184 borgerlig fyrk					Hyresersättning åt Förste Kollega				
53 närings dito					Hyra för telegrafbyrå				
150 förmögenhets dito					» » skolrummen i Östlundska huset				
29 jord dito					Assurans å stadens fastigheter				
268 hus och tomter dito					Ved till rådhuset och häktet				
684 fyrk, å 9: 12	6,238	08	17,748	08	Afbetalning å kreditivet uti Filialbanken				
					Diverse utgifter				
					Afkortningar				
								108	71
								17,748	08
								26,905	53
								26,905	53

gårdfarihandelsrörelse, som derstädes ännu idkas, och hvaraf stadens bestånd hufvudsakligen beror. För denna handel, som med drift sträckes till alla delar af Riket och äfven till Norge, uppköpa stadens handlande högst betydliga partier af inhemska linne- och i synnerhet ylleväfnader från Skåne, Halland och Småland äfvensom från andra orter, hvilka ylleväfnader till stor del stampas, färgas och beredas inom staden och i dess grannskap till tjenlig handelsvara, hvarförutom stadens handlande äro förläggare till eller uppköpare af betydliga andelar i de bomullsväfnader, som tillverkas dels i staden, dels hufvudsakligen i den landsort deromkring, hvarest väfnadsindustrien har sitt säte. Jemväl bod- och minuthandeln med vanliga köpmannavaror är icke utan vikt. Särdeles liflig är omsättningen på stadens torg med landtmannaprodukter och spannmål, för hvilken derstädes alltid finnes förmånlig afsättning, dels till stadens innebyggare och handlande, dels till allmoge eller uppköpare från de staden omgifvande folkrika trakter, som räknas till gårdfarihandels-distriktet. Tillförseln häraf har, sedan Statens vestra stambana till Göteborg blifvit öppnad, något minskats, men skall, sedan den under perioden beslutade jernvägsanläggning mellan Borås och nämnde stambana med nästa år blifver fullbordad, otvifvelaktigt åter tilltaga och åt Borås stad gifva den lyftning och utveckling i industrielt händelse, som den bör äga såsom medelpunkt i denna folkrika och industriella ort.

Jordbruket är inom stadens område icke af betydelse, och produceras derigenom hufvudsakligen rotfrukter och foderväxter.

Bland fabrikerne förtjena färgerierne särskildt att nämnas, såsom varande af större betydelse.

Goda handtverkerier, deribland garfverier med vidsträckt rörelse, saknas icke inom staden.

Rörande sjukvården, bildningsanstalter m. m., återopas hvad derom i det föregående blifvit anfördt.

Staden, som räknas till tredje klassen, har en Borgmästare och fem Rådmän.

Rörande stadens inkomster och utgifter återopas den af Magistraten insända tab. Litt. E. å föregående sida. Tab. Litt. E.

Staden *Alingsås*, först bebyggd af flyktade innevånare från det af fienden upprända Nya Lödöse, har år 1619 erhållit sina första privilegier. Staden är belägen i Kullings härad, emellan sjöarne Gårskan och Mjörn, och drifver ett icke obetydligt jordbruk. De fabriksanläggningar deremot, som i medlet af adertonde århundradet här anlades, hafva till största delen upphört, sedan jemväl de klädesfabriker, som intill senaste tider bibehållits, numera blifvit nedlagde. Endast en strumpfabrik återstår. Handtverkerierna i öfrigt, bland hvilka garfverierne intaga ett framstående rum, hafva deremot genom den lättare kommunikationen med Göteborg, som anläggningen af Statens stambana medfört, vunnit en icke obetydlig förkofran. Ett mekaniskt bomullsspinneri är derstädes under anläggning.

Staden har en Borgmästare och tre Rådmän samt räknas till femte klassen.

Rörande stadens inkomster och utgifter återopas följande af Magistraten insända uppgift tab. Litt. F. å nästa sida. Tab. Litt. F.

Ulricehamn, belägen vid sjön Åsunden. Lika med Borås idkar denna stad rese- och gårdfarihandel, som äfven utgör egentliga grunden för stadens bestånd, i öfrigt beroende af vanlig köpmannahandel samt fabriker och handtverkerier, jemte något jordbruk. Stadens öfriga handel är likväl mindre betydlig och handtverksrörelsen ringa samt jordbruket icke af särdeles betydelse.

Tillförseln af spannmål, egentligen från Skaraborgs län och af viktualier från den staden kringliggande landsort, är mer än tillräckligt svarande mot stadens behof; dock saknas icke afnämare, emedan en stor del af innevånarne inom de tillgränsande häraderna, som idka gårdfarihandel, årligen köper spannmål. Å denna handel, likasom å varuutbyten i allmänhet, har öppnandet af jernvägen mellan Göteborg och Falköping i så måtto verkat menligt, att, då tillföre en mängd af allmoge i Falköpingstrakten hitforslade och afyttrade sin spannmål samt här upphandlade sina förnödenheter, denna rörelse numera till största delen upphört.

Den ringa vaxling i antalet af stadens innevånare, som tabellen N:o 1 utvisar, kan anses beroende af det större eller mindre antal handelsbetjenter, som härvarande handlande i anledning af de stadens förunnade privilegier använda, allt efter som handelskonjunkturerna äro mer eller mindre gynsamma.

Bland fabriks- och manufakturinrättningar förtjenar härvarande *tapetryckeri* uppmärksamhet. Denna inrättning har år ifrån år utvidgat sin verksamhet samt i afseende å tillverkningarnes beskaffenhet sökt motsvara tidens fordringar. Dessutom finnas två färgerier, ett kattunstryckeri och en urfabrik.

Stadens Magistrat utgöres af en Borgmästare och tre Rådmän. Staden räknas till femte klassens städer.

Tab. Litt. G. Rörande stadens inkomster och utgifter återopas följande af Magistraten insända tabell Litt. G.

Åmål, belägen vid nordvestra stranden af Wenern, grundlagd år 1643, har godt läge och grundar sitt bestånd hufvudsakligen på handel och sjöfart jentte handtverkerier och jordbruk. Handeln består i minuterelse med vanliga köpmannavaror, deraf förlaget tages från Göteborg, och sjöfarten har till föremål dels detta förlags transporterande, dels fraktesor med jern och trädvaror från Dalsland och Wermland.

Tab. Litt. F.

Alingsås stads inkomster och utgifter år 1860.

Inkomster.	R:dr R:mt.		Utgifter.	R:dr R:mt.	
Behållning från år 1859	5,285	39	Utbetalde å 1:sta Hufvudtiteln (aföningar till stadens Tjenstemän och utgifter till allmänt nyttiga ändamål)	6,830: 04	
Uppbörden.			Afkortningar å 1:sta Hufvudtiteln	1: 08	6,831 12
1:sta Hufvudtiteln: bestående af arrendemedel, 30:de penning- afgift, ståndpenningar och burgäldsafgift, samt taxerade medel	2,737	81	Utbetalde båtsmansvakansafgiften och boskapspengar... ..	158: 30	
Båtsmansvakans, uttazerad	193	17	Balans derå från förra året.....	3: 21	161 51
Brandredskapens underhåll, uttazerade	117	35	Utbetalde af brandredskapsmedlen		74 62
Stadsläkarens och Barnmorskans löner, d:o	659	52	Dito till Stadsläkaren och Barnmorskan	550: —	
Presterskapets och Orgelnistens löner, d:o	1,023	16	Afkortning	90: 10	
Vägunderhåll, d:o	579	96	Balans från år 1859	7: 56	647 66
Bränvinsafgifter, d:o	4,518	46	Utbetalde till Presterskapet och Orgelnisten	1,000: —	
Summa	15,114	82	Afkortning	32: 50	
			Balans från år 1859	6: 47	1,038 97
			Utbetalde för vägunderhåll		629 75
			Summa		9,383 63
			Behållning till år 1861.....		5,731 19
			Summa		15,114 82

Tab. Litt. G.

Ulricehamns stads inkomster och utgifter år 1860.

Inkomster.	R:dr R:mt.		Utgifter.	R:dr R:mt.	
Kassabehållning från föregående året	1,780	16	Afkortningar		22 18
Räntemedel	227	29	Utbetalde löner		2,664 98
Taxeringslängd öfver stadens enskilde medel upptager	1,058	31	Diverse utbetalningar		1,500 38
Dito öfver 30:de penningafgifter	863	33	Utstående enligt restlängder		285 92
Afgifter för marknadsstånd och ståndplatspenningar	421	39	Kassabehållning		1,360 43
Tullfrihetsersättning	27	91	Summa		5,833 59
Ersättning för förlorade gerningsören	62	—			
Bötesandelar	40	58			
Arrendemedel	122	05			
Hysesmedel	240	—			
Minuterings- och utskänkningsafgift	966	07			
Afgift för gästgifveriet	25	—			
Summa	5,833	89			

Hinder för sjöfarten har hittills mött i den omständighet att staden saknat en god hamn, hvilket hinder dock kommer att upphöra, sedan genom Rikets Ständers beslut anslag beviljats för hamnbyggnad, hvartill kostnaden är beräknad till 24,616 R:dr R:mt.

Staden har en Borgmästare och två Rådmän, samt räknas till femte klassen.

Rörande stadens inkomster och utgifter återopas följande af Magistraten insända tabell Litt. H. Tab. Litt. H.

Tab. Litt. H. *Amåls stads icke uttaxerade inkomster och utgifter år 1860.*

<i>Inkomster.</i>	R:dr R:mt	öre.	<i>Utgifter.</i>	R:dr R:mt	öre.
Inkomst af hyra för rådhuslokalen till tingshus	50	—	Embets- och Tjenstemäns löner	2,309	73
60:de penningen af egendomsköp	1,413	06	Utgift till stadens qvarnbyggnad	424	41
Arrenden på viss tid	136:	14	Dito » bro- och gatubyggnad	156	23
Arrenden på obestämd tid	179:	46	Dito » stadens hamnbrygga	207	22
Afgift för lögenhet med äganderätt	74:	31	Dito » Amåls våg för dragarelön för 40,443 centner Jern- effekter	384:	10
Hamnuppbörden	1,914	24	Diverse andra utgifter till vågen	155:	38
Ståndpenningar	11	25	Diverse utgifter med adrag af diverse inkomster för staden	539	48
Platspenningar	207	75	Saldo, öfverskott som reserveras till aflöning åt stadens Embets- och Tjenstemän m. m.	289	—
Burskapspenningar	31	—		392	14
Arrende för en staden tillhörig qvarn	301	—			
Summa R:dr R:mt	4,318	21	Summa R:dr R:mt	4,318	21

Wenersborg i Landskansliet den 31 Juli 1862.

ERIC SPARRE.

C. O. Almqvist.

J. M. Ryding.

Tab. No 1.

FOLKMÄNGD.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Å landsbygden.	Den 31 December enligt husförhållningsslängderne.			Enligt de mantalslängder, som upprätlats vid slutet af motstående år.						Utskrifningsmanskap.
				Hela folkmängden af			Deraf frie från mantalspengar.			
	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	
År 1856	119,720	126,617	246,337	119,450	126,749	246,199	55,865	56,949	112,814	10,502
» 1857	120,436	127,327	247,763	119,768	127,242	247,010	58,853	60,363	119,216	10,430
» 1858	122,076	128,853	250,929	121,298	128,986	250,284	59,675	61,609	121,284	9,837
» 1859	123,510	130,309	253,819	122,871	130,272	253,143	60,896	62,605	123,501	9,368
» 1860	125,262	132,327	257,589	125,018	132,238	257,256	62,283	63,668	125,951	9,023
I städerna.										
Wenersborg 1856	1,533	1,825	3,358	1,678	2,056	3,734	719	825	1,544	176
1857	1,526	1,886	3,412	1,686	2,097	3,783	744	898	1,642	190
1858	1,572	1,946	3,518	1,735	2,208	3,943	719	910	1,629	183
1859	1,617	1,984	3,601	1,808	2,217	4,025	778	918	1,696	196
1860	1,820	2,256	4,076	1,861	2,311	4,172	802	980	1,782	181
Borås 1856	1,282	1,540	2,822	1,323	1,520	2,843	487	558	1,045	166
1857	1,272	1,537	2,809	1,346	1,562	2,908	522	597	1,119	154
1858	1,249	1,586	2,835	1,354	1,649	3,003	538	652	1,190	138
1859	1,257	1,567	2,824	1,337	1,629	2,966	528	631	1,159	137
1860	1,330	1,658	2,988	1,325	1,667	2,992	522	649	1,171	141
Alingsås 1856	567	810	1,377	578	805	1,383	233	298	531	57
1857	621	820	1,441	650	846	1,496	289	331	620	65
1858	648	851	1,499	690	897	1,587	300	362	662	73
1859	665	861	1,526	697	890	1,587	310	360	670	66
1860	703	913	1,616	685	902	1,587	304	371	675	63
Ulricehamn 1856	787	598	1,385	793	616	1,409	186	253	439	124
1857	783	590	1,373	808	610	1,418	186	265	451	129
1858	789	608	1,397	791	634	1,425	197	275	472	114
1859	803	601	1,404	775	640	1,415	195	283	478	99
1860	810	614	1,424	829	617	1,446	206	277	483	109
Åmål 1856	704	874	1,578	578	766	1,344	217	302	519	56
1857	728	906	1,634	680	845	1,525	312	366	678	66
1858	757	915	1,672	697	861	1,558	326	385	711	62
1859	721	938	1,659	685	887	1,572	323	405	728	50
1860	711	918	1,629	665	864	1,529	292	322	614	50
Summa i samtliga länets städer år 1860	5,374	6,359	11,733	5,365	6,361	11,726	2,126	2,599	4,725	514
Summa i hela länet år 1860	130,636	138,686	269,322	130,383	138,599	268,982	64,409	66,267	130,676	9,567

Tab. N:o 2.

JORDBRUK.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Medeltal för åren 1856—1860.	Hvete.	Råg.	Korn.	Hafre.	Blandsäd.	Ärter.	Bönor.	Potatis.
Årliga utsädet på <i>tunnland</i> af tunnor	114	1	1½	1½	1½	1½	1½	5½
Årliga behovet för länet till utsäde »	3,307	18,057	8,372	111,554	16,989	2,583	861	61,663
Tunnland åkerjord, använde till odling af	4,320	21,865	8,132	78,285	13,612	3,240	1,168	12,431
Skördebelopp i <i>korntal</i> och med afdrag af utsädet	6 à 7	6 à 7	4 à 5	3 à 4	4	4 à 5	3 à 4	7 à 8
Årlig förbrukning på <i>person</i> i medeltal	cirka tre (3) tunnor säd af åtskillige slag, jemte tre (3) tunnor potatis.							

Tab. N:o 3.

BOSKAPSSKÖTSEL.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Hästar.	Tjurar.	Oxar.	Kor.	Ungnöt.	Får.	Getter.	Svin.
Antal vinterfödda kreatur 1860—1861	25,605	3,055	19,781	83,063	34,700	79,771	1,271	38,196

SKOGSHUSHÅLLNING.

1. Särskilde slag af skogar m. m.	2. Areal vid periodens slut. Tunnland.	3. 4. 5. Afverkningsbelopp utfördt i		
		År.	Kubikfot.	R:dr R:mt.
Kongl. Maj:t och Kronan tillhörige samt till Dess disposition indragne:				
<i>Kronoparkerne Hunne- och Halleberg</i>	12,729	1856	302,094	20,833
		1857	219,342	15,690
		1858	220,742	8,734
		1859	297,637	12,621
		1860	203,017	8,690
<i>Kronoparken Weden</i>	800	1856	5,026	405
Uppmätt och taxerad 1855—56. Ordinarie afverkningen, beroende på trakthuggnings-indelningens fastställelse, intill år 1857—58, efter hvilken tid trakthuggningen fortgått.		1859	10,228	362
		1860	15,141	343
<i>Kronoparken Edsmören</i>	2,953			
Skoglös sedan lång tid tillbaka, således afsedd att genom frösådder och planteringar bringas till skogbördighet, hvarmed början blifvit gjord år 1840 och frösåning derefter fortgått till 1860, då den ordinarie skogskulturen blifvit derå fullbordad. Som någon afverkning icke ännu ägt rum, har denna kronopark icke heller gifvit annan inkomst än igenom årligen försålde höslotter, hvilka lemnat i behållning		1856	—	180
		1857	—	191
		1858	—	200
		1859	—	218
		1860	—	218
<i>Allmanningen Kuleskog med Risveden</i>	1,273	1857	18,611	836
Egentligen tillhörig Bjerke härad. För närvarande ställd till Kongl. Maj:ts och Kronans disposition, har denna allmanning blifvit afmätt och taxerad 1856—57, men indelningshandlingen icke stadfästad förr än 1858—59, efter hvilken tid den ordinarie afverkningen derstädes årligen fortgått.		1858	7,145	123
		1859	13,383	999
		1860	26,500	1,288
<i>Kullings härads allmanning Brevikshult</i>	3,670	1856	29,484	810
		1857	30,124	1,771
		1858	33,164	2,378
		1859	32,100	2,509
		1860	29,400	1,433

Tab. N:o 5.

DÖDADE ROFDJUR.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
År.	Vargar.	Lodjur.	Räfvar.	Mårdar, Hillrar och Her- meliner.	Uttrar.	Örnar.	Hökar, Ugglor och Ufvar.	Falkar och Glador.	Belopp af utbetald belöning. R:dr R:mt.
1856, enligt sockenvis insamlade uppgifter	12	4	714	2	13	10	122	8	I medeltal årligen en- ligt erhållne upplysnin- gar cirka 1,264
1857, dito dito	14	2	849	5	9	14	113	11	
1858, dito dito	8	6	959	10	15	9	115	7	
1859, dito dito	7	6	308	10	18	6	72	5	
1860, dito dito	8	12	1,031	24	16	6	144	2	
Summa 1856—1860	49	30	3,861	51	71	45	566	33	6,320

Tab. N:o 6.

AF ROFDJUR DÖDADE HUSDJUR.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
År.	Hästar.	Nöt- kreatur.	Får.	Getter.	Svin.	Gäss.	Ankor.	Kalkoner.	Höns.	Skadan beräknad i penninge- värde. R:dr Rmt.
1856. Enligt sockenvis insamlade uppgifter	10	50	760	81	4	45	35	37	337	10,477
1857. Dito dito	5	40	832	73	2	45	16	19	285	9,884
1858. Dito dito	5	27	825	31	3	35	11		463	8,955
1859. Dito dito	16	19	554	29		37	10	1	241	7,323
1860. Dito dito	1	29	1,164	46		29	2		214	11,276
Summa 1856—1860	37	165	4,135	260	9	191	74	57	1,540	47,915

Tab. N:o 10.

HEMMAN OCH JORDLÄGENHETER Å LANDET, TOMTER OCH JORDAR I STÄDERNE M. M. ÅR 1860.

Å landsbygden.								I städerna.											
Hemman och lägenheter af alla slag, vid periodens slut, med specificerad hemmansnatur.	Hemman.			Antal			Uppskattningsvärde sista året. R:dr R.mt.	Tomter, jordar och lägenheter af alla slag, sista året i hvarje stad.	Tomter.		Jordar.					Uppskattningsvärde sista året. R:dr R.mt.			
	Mantal.		Brukingsdelar.	jordkorp.	backslugor.	andra lägenheter.			Antal	bebyggde.	obebyggde.	Åker.	Äng.	Skog och beten m. m.	Summa tunnland jord.	Hemmantal.	Af hus och tomter.	Af jordar.	Summa. R:dr R.mt.
	Oförmedlad.	Förmedlad.																	
Krono.....	513 $\frac{1}{8}$	323 $\frac{1}{2}$	761	1,021	748	636	1,671,775	Wenersborgs stad	322 $\frac{1}{2}$	110 $\frac{1}{2}$	915 $\frac{1}{2}$	69 $\frac{1}{2}$	—	985	3	1,902,953	277,637	2,180,590	
Kronoskatte .	3,651 $\frac{3}{8}$	2,454 $\frac{1}{8}$	14,973	6,746	7,135	1,124	17,740,373	Borås d.o.....	298	97	559	470	1,644	2,673	7	1,255,210	82,050	1,337,260	
Fräse.....	2,089 $\frac{1}{2}$	1,414 $\frac{3}{8}$	5,416	3,978	2,972	537	10,369,537	Alingsås d.o.....	192 $\frac{1}{2}$	9	595	44	861	1,500	5 $\frac{1}{2}$	629,688	178,462	808,150	
								Ulricehamns d.o.	66 $\frac{1}{2}$	9 $\frac{1}{2}$	70	433	1,123	1,626	5 $\frac{1}{2}$	363,332	56,400	419,732	
								Åmåls d.o.....	104 $\frac{1}{2}$	92 $\frac{1}{2}$	210	60	370	640	6	555,835	65,000	620,835	
Summa	6,225 $\frac{1}{8}$	4,193 $\frac{3}{8}$	21,150	11,745	10,855	2,297	29,781,685		963 $\frac{1}{2}$	318 $\frac{1}{2}$	2,349 $\frac{1}{2}$	1,076 $\frac{1}{2}$	3,998	7,424	26 $\frac{1}{2}$	4,707,018	659,549	5,366,567	

Tab. N:o 11.

LAGA SKIFTEN M. M. ÅREN 1856—1860.

År.	Sökta skiftens antal.	Antal.	Fastställda skiften.						Arfvoden till landtmätare och gode män för laga skiften. R:dr R.mt.	Hela beräknade utgiftsersättningen. R:dr R.mt.
			Skiftade mantal.		Skiftade ägor i Qv.refvar.					
			Oförmedlade.	Förmedlade.	Inrösningsjord.		Afrösningsjord.			
Åker.	Äng.	Odlingsmark.								
1856	148	84	61 $\frac{1}{2}$	67	15,819	34,594	3,219	147,001	34,667	39,704
1857	144	76	136 $\frac{1}{2}$	72	11,111	31,732	3,216	254,643	49,579	55,154
1858	61	107	44 $\frac{1}{2}$	53 $\frac{1}{2}$	10,892	22,998	3,015	99,489	33,935	41,427
1859	98	120	62 $\frac{1}{2}$	61 $\frac{1}{2}$	16,749	39,090	3,252	126,758	54,984	60,307
1860	137	165	61 $\frac{5}{8}$	56 $\frac{1}{2}$	11,606	24,834	1,864	111,114	43,805	55,108
Samma 1856—1860	588	552	366 $\frac{1}{2}$	310 $\frac{1}{2}$	66,177	153,248	14,566	739,005	216,970	251,700

Anmärkningar:

De antecknade hemmantalen äro förmedlade, utom då fråga varit om delning af skogs- och utmarker, der oförmedlade hemmantalen utgjort delningsgrund, i hvilket fall endast detta hemmantal funnits i handlingarne anteckadt.

Vid summering af hemmantalsbråken hafva, för undvikande af mångsiffrige bråk, de samma blifvit i summorna jemnade.

Vid uppgifterne af ägarnes tunnlandstal har det, som uppgått till eller öfver ett halft, beräknats som helt och det under ett halft uteslutits. Samma anmärkning gäller vid uppgifterne om kostnaderna för förrättningarne.

Som icke vid alla förrättningsakter uppgift på gode männens arfvode funnits, hafva dessa arfvoden blifvit utförde med ledning af skifteshandlingarne.

På några få ställen hafva jordägarne öfverenskommit att biträda hvarandra med arbete vid mindre odlingar, utan att odlingarnes storlek eller dagverkens antal varit i handlingarne synlige, hvarföre kostnaden för dylika odlingar icke kunnat antecknas i uppgifterne.

Slutligen antecknas att uppgifne förrättningarne omfatta endast egentliga laga skiften, hvilka blifvit under ofvannämnde år fastställda och härstädes redovisade.

Tab. N:o 12.
SPARBANKER.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Sparbankernes benämning och stiftelseår.	Antal delegare.	Hela kapital-tillgången R:dr R:mt.	Öfverskott eller besparing öfver delega-rens andel.	A f d e l e g a r n e									
				insatt belopp. R:dr R:mt.					uttaget belopp. R:dr R:mt.				
				Vid periodens slut.			1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1856.	1857.
Wenersborgs, stiftad år 1822	2,126	385,732	33,185	94,778	64,642	45,786	50,994	48,964	83,052	81,108	98,021	66,995	66,305
Borås, stiftad år 1831.....	1,564	179,546	20,342	27,444	24,965	18,346	26,685	28,551	16,857	25,575	23,928	17,824	21,623
Alingsås, stiftad år 1814.....	705	77,902	6,372	14,250	19,363	8,875	12,147	13,019	5,625	11,102	11,006	11,962	11,766
Ulricehamns, stiftad år 1852.	523	148,142	9,675	85,104	36,486	11,429	33,237	39,486	41,181	50,109	44,756	26,296	26,435
Åmåls, stiftad år 1836.....	1,324	230,726	19,328	25,500	21,516	17,219	25,582	28,480	32,892	36,771	46,484	25,722	25,536
Fuzerna, stiftad år 1854.....	69	4,877	517	1,768	1,592	856	1,023	1,386	826	1,076	1,201	1,149	2,500
Summa	6,311	1,026,925	94,419	218,844	168,564	102,511	149,668	159,686	180,433	205,741	225,396	149,948	154,165

Tab. N:o 13.
FATTIGVÅRD.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.				
År 1860.	Fattigvården		Antal fattighus.	Antal fattighjon, som erhållit full försörjning.								Antal af fattigvården under-stödde, som ej fått full för-sörjning.			Fattigvårdens											
	gemensam för hela samhället.	delad på nedan-stående antal rotar eller kretsar.		Äldre perso-ner vårdade				Barn, vårdade i och utom fattig-hus.				Summa.		Summa af båda könen.	Inkomster. R:dr R:mt.			Samtliga utgifter i och för fattigför-sörjnin-gen. R:dr R:mt.								
				i fat-tig-hus.		på an-nat sätt.		i fat-tig-hus.		Summa.		m.	q.	m.	q.	m.	q.	Summa.	Aftastning af egendom, kol-lekter m. m.	Personliga fattigvårds-bidrag.	Värdet af tillskott efter hemmantal.	Ersättning af stats-medel.		af annat fattigvårds-samhälle.	Summa R:dr R:mt.	R:dr R:mt.
				m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.
Wenersborgs stad...	1	—	1	7	10	2	11	23	39	32	60	92	12	94	106	4,816	6,000	—	—	—	10,816	10,303				
Borås dito.....	1	—	1	21	29	—	16	22	20	43	65	108	15	84	99	6,111	332	—	—	—	6,443	6,443				
Alingsås dito.....	1	—	1	4	3	—	3	7	9	11	15	26	11	30	41	624	2,300	—	—	—	2,924	2,881				
Ulricehamns dito...	1	—	1	3	4	3	6	1	5	7	15	22	12	43	55	2,454	320	1,159	—	68	4,001	3,159				
Åmåls dito.....	1	—	2	—	—	5	2	8	11	13	13	26	6	25	31	936	1,300	—	—	—	2,236	2,086				
Wäne fögderi.....	30	69	22	13	33	126	203	79	81	218	317	535	232	528	760	7,169	4,561	15,823	472	216	28,241	25,295				
Kullings dito.....	1	15	51	178	405	242	436	434	353	854	1,194	2,048	1,129	2,058	3,187	47,107	10,989	18,720	1,719	837	79,372	77,636				
Marks dito.....	18	66	13	15	37	225	228	177	193	417	453	875	432	503	935	2,711	6,019	23,090	151	1,028	32,999	32,426				
Kinds dito.....	46	22	45	46	100	134	228	127	122	307	450	757	342	584	926	6,800	4,600	21,342	—	58	32,800	32,420				
Sundals dito.....	—	25	1	2	1	—	—	—	—	—	—	560	—	—	1,189	—	—	—	—	—	20,056	19,670				
Wedbo dito.....	9	134	3	2	6	124	174	71	88	197	268	465	246	426	672	1,325	774	16,601	329	6	19,035	20,638				
Summa	109	331	141	291	625	861	1,307	949	921	2,099	2,855	5,514	2,437	4,375	8,001	60,053	37,195	96,735	2,671	2,213	239,923	232,957				

STOCKHOLM, 1862.

TRYCKT HOS P. A. NORSTEDT & SÖNER,
KONGL. BOKTRYCKARE.